

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ **AGRICULTURAL UNIVERSITY OF ATHENS**

ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΟΥ
ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ (Ο.Α.Δ.Α.Χ.)

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΓΕΩΡΓΟΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ
ΜΕΤΡΩΝ ΤΟΥ ΕΓΓΡΑΦΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΕΠΑΑ) ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 2000-2006».**

Αλεξάνδρα Γ. Λεβεντάκη

Επιβλέπων καθηγητής

Καθηγητής Νίκος Μπεόπουλος

Αθήνα

Μάρτιος, 2012

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ
ΧΩΡΟΥ**

«ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΓΕΩΡΓΟΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΜΕΤΡΩΝ
ΤΟΥ ΕΓΓΡΑΦΟΥΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΕΠΑΑ) ΤΗΣ
ΠΕΡΙΟΔΟΥ 2000-2006»

Αλεξάνδρα Γ. Λεβεντάκη

Επιβλέπων καθηγητής: Νίκος Μπεόπουλος, Καθηγητής Γ.Π.Α.

Τριμελής επιτροπή:
Νίκος Μπεόπουλος, Καθηγητής Γ.Π.Α.
Δημήτρης Δαμιανός, Καθηγητής Γ.Π.Α.
Πάυλος Σπάθης, Καθηγητής Γ.Π.Α.

Αθήνα

Μάρτιος, 2012

Ευχαριστίες

Στον Επιβλέποντα Καθηγητή της Διπλωματικής μου Εργασίας, κ. Νίκο Μπεόπουλο που με επέλεξε να μαθητεύσω κοντά του και για τη μεγάλη του υπομονή και κατανόηση όλο αυτόν τον καιρό.

Στους καθηγητές Δημήτρη Δαμιανό και Παύλο Σπάθη, μέλη της τριμελούς μου επιτροπής που μελέτησαν την εργασία και συνετέλεσαν στην ολοκλήρωσή της.

Στο οικογενειακό και φιλικό μου περιβάλλον, γιατί η βοήθεια και η εμπύχωση τους ήταν καταλυτικής σημασίας.

Προς όλα τα άτομα (καθηγητές, Διαχειριστική Αρχή, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Γεωργίας, ΠΑΣΕΓΕΣ, τη WWF) που μέσω των συνεντεύξεων βοήθησαν στη διεξαγωγή του κυρίως τμήματος της εργασίας αυτής.

Περίληψη Εργασίας

«Αποτίμηση της εφαρμογής των γεωργό-περιβαλλοντικών μέτρων του Εγγράφου Προγραμματισμού Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΠΑΑ) της περιόδου 2000-2006»

Η εργασία αυτή εκπονήθηκε στα πλαίσια του ΜΠΣ « Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης και διαχείρισης του αγροτικού χώρου» από την κ. Αλεξάνδρα Γ. Λεβεντάκη,
Μάρτιος, 2012

Η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και η διατήρηση του αγροτικού χώρου μαζί με τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των αγροτικών δομών, αποτέλεσαν βασικές αρχές για τη διαμόρφωση της μεταρρύθμισης της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) του 1992. Κατά την υλοποίηση των μέτρων αυτών, μεγάλο ποσοστό των οικονομικών ενισχύσεων αναλογούσε στο πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης και κυρίως στα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα (άξονας προτεραιότητας 3, κατά την περίοδο 2000-2006). Στο πλαίσιο του κανονισμού Αγροτικής Ανάπτυξης αποτελεί υποχρέωση κάθε χώρας η «εκ των προτέρων», η «ενδιάμεση» και η «εκ των υστέρων» αξιολόγηση του Εγγράφου Προγραμματισμού της Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΠΑΑ). Η σκοπιμότητα ύπαρξης των αξιολογήσεων είναι αδιαμφισβήτητη, όμως η αποτελεσματικότητα και χρησιμότητα των εξαγόμενων συμπερασμάτων χρίζει περαιτέρω διερεύνησης.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η συστηματική επεξεργασία των αξιολογήσεων αυτών – με μεγαλύτερη βαρύτητα στην «εκ των υστέρων» αξιολόγηση – ώστε να παρουσιαστούν και να αναλυθούν τα συμπεράσματα και οι προτάσεις για διορθωτικές παρεμβάσεις. Η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθείται βασίζεται στη διενέργεια επιτόπιας έρευνας σε άμεσα και έμμεσα εμπλεκόμενους παράγοντες και αποσκοπεί στη συνολική αποτίμηση της χρησιμότητας των αξιολογήσεων. Ως αποτέλεσμα της έρευνας αυτής εντοπίζονται αδυναμίες του υπάρχοντος συστήματος αξιολόγησης και προτείνονται μέτρα για τη βελτίωσή του.

Thesis Abstract

“Evaluation of the implementation of agri-Documents Planning for Rural Development (ESDP) for 2000-2006”

Submitted in partial fulfillment of the requirements for a M.Sc. Degree, by
Mrs Leventaki G. Alexandra,
on March, 2012

Protecting the natural environment and maintaining the countryside, along with improving the efficiency of environmental structures, were key factors for the development of the reformed Common Agricultural Policy (CAP) of 1992. In implementing these measures, a large percentage of economic aid program accounted for Rural Development and especially in the agro-environmental measurements (priority 3 during the period 2000-2006). Under the Rural Development Regulation every participating country is obliged to write an ex-ante, an “on-going” and an “ex-post”, evaluation of the document Planning for Rural Development (ESDP). The feasibility of the assessments is undeniable, but the effectiveness and usefulness of the conclusions reached deserves further investigation.

The purpose of this study is the systemic treatment of these assessments – with greater emphasis on the “ex post” evaluation – to present and analyse the findings and recommendations for corrective interventions. The methodological approach is based on fieldwork carried out in direct and indirect stakeholders, and aims at a comprehensive assessment of the usefulness of evaluations. As a result of this survey identified weaknesses in the existing system of assessment and proposed measures for improvement.

Συντομογραφίες

ΑΑ	Αγροτική Ανάπτυξη
ΑΠ	Άξονας Προτεραιότητας
ΑΤΕ	
AGENDA 2000	Πρόγραμμα Δράσης 2000
ΓΠΜ	Γεωργο-περιβαλλοντικά Μέτρα
CNUED	Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη
ΔΑ	Διαχειριστική Αρχή
ΕΓΤΕ	Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Εγγυήσεων
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΘΙΑΓΕ	Εθνικό Ινστιτούτο Αγροτικών Ερευνών
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΠ	Έγγραφο Προγραμματισμού
ΕΠ-ΠΕΡ	Έγγραφο προγραμματισμού Περιβάλλοντος
ΕΠΑΑ	Έγγραφο Προγραμματισμού Αγροτικής Ανάπτυξης
GATT	Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου
GIS	Γεωπληροφοριακό Σύστημα Χαρτογράφησης
ΚΑΠ	Κοινή Αγροτική Πολιτική
ΚΓΠ	Κώδικες Γεωργικής Πολιτικής
ΚΟΑ	Κοινές Οργανώσεις Αγοράς
ΚΟΓΠ	Κώδικες Ορθής Γεωργικής Πολιτικής
ΚΠΣ	Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΛΕΠ	Λιγότερο Ευνοημένες Περιοχές
ΜΕΠ	Μέγιστων Εγγυημένων Ποσοτήτων
ΜΟΠ	Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα
NATURA 2000	Πρόγραμμα «ΦΥΣΗ 2000»
ΟΠΕΚΕΠΕ	Οργανισμός Πληρωμών & Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων Προσανατολισμού & Εγγυήσεων
ΟΣΔΕ	Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης και Ελέγχου
ΠΑΑ	Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης

ΠΑΣΕΓΕΣ	Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Αγροτικών Συνεταιρισμών.
ΠΕΓΕΑΛ	Περιφερειακό Εργαστήριο Γεωργικών Εφαρμογών και Ανάλυσης Λιπασμάτων.
ΠΕΠ	Περιοχές Ελλιπής Προστασίας
ΠΟΕ	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (διάδοχος της GATT)
ΠΟΠ	Προϊόντα Ονομασίας Προέλευσης
ΠΓΠ	Προϊόντα Γεωγραφικής Προέλευσης
ΣΠΔ	Σχέδιο Περιβαλλοντικής Διαχείρισης
SWOT Analysis	S trengths, W eaknesses/ L imitations, O pportunities, and T hreats
ΥΑ	Υπουργική Απόφαση
ΥΠΕΚΑ	Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	i
Περίληψη Εργασίας	iii
Thesis Abstract.....	v
Συνοτομογραφίες	vii
Περιεχόμενα.....	ix
ΕΝΟΤΗΤΑ Α :.....	1
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
Κεφάλαιο 1: Η ΚΟΙΝΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ(ΚΑΠ)	5
1.1 Ανάγκη Δημιουργίας Κοινής Αγροτικής Πολιτικής	5
1.2 Στόχοι και αρχές της ΚΑΠ.....	6
1.3 Η εφαρμογή και η εξέλιξη.....	7
1.4 Η εξέλιξη της ΚΑΠ και η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση	8
1.5 Η Περιβαλλοντική διάσταση της ΚΑΠ.....	9
Κεφάλαιο 2: ΓΕΩΡΓΟΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ.....	15
2.1 Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα.....	15
2.2 Ιστορικό για τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα	16
2.3 Ανάπτυξη των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων στο χρόνο.....	16
2.4 Βασικές αρχές των γεωργοπεριβαλλοντικών	17
2.5 Προγραμματισμός	18
2.6 Μέτρα και στόχοι γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων.....	19
2.7 Μέτρα που αφορούν την παραγωγική διαχείριση της γης	19
2.8 Μέτρα που σχετίζονται με μη παραγωγική διαχείριση της γης.....	21
Κεφάλαιο 3: ΕΓΓΡΑΦΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (Ε.Π.Α.Α.) 2000-2006.....	23
3.1 Άξονες Προτεραιότητας.....	23
3.1.α Άξονας προτεραιότητας 1: Πρόωρη συνταξιοδότηση.....	24
3.1.β Άξονας προτεραιότητας 2: Ολοκληρωμένες Παρεμβάσεις για τις Μειονεκτικές Περιοχές.....	25
3.1.γ Άξονας προτεραιότητας 3: Γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα.....	25
Μ.3.1.: «Βιολογική Γεωργία»	26
Μ.3.2.: «Βιολογική Κτηνοτροφία»	26
Μ.3.3.: «μακροχρόνια παύση Εκμετάλλευσης Γεωργικών Γαιών.» (δε συνεχίζεται)	26
Μ.3.4.: «Εκτατικοποίηση της Κτηνοτροφίας».....	27
Μ.3.5.: «Μείωση της Νιτρορύπανσης γεωργικής προέλευσης» (εφαρμόζεται ήδη).....	27

M.3.6.: «Περιβαλλοντική Προστασία της Λίμνης Παμβώτιδας»	27
M.3.7.: «Πρόγραμμα Απειλούμενων Αυτόχθονων Φυλών Αγροτικών Ζώων».....	27
M.3.8.: «Διατήρηση εκτατικών Καλλιεργειών που κινδυνεύουν από Γενετική Διάβρωση»..	27
M.3.9.: «Πρόγραμμα διαχείρισης των Λιμνών και Λιμνοθαλασσών Θράκης».....	28
M.3.10.: «Πρόγραμμα διαχείρισης παραλίμνιων εκτάσεων της περιοχής του Δικτύου Natura 2000: «Λίμνες Βόλβης-Κορώνειας»(A12200001).....	28
M.3.11.: «Διατήρηση και Αποκατάσταση Φυτοφρακτών».....	28
M.3.12.: «Διατήρηση και Ανακατασκευή Αναβαθμίδων σε Επικλινείς εκτάσεις για την προστασία των εδαφών από τη διάβρωση».....	28
M.3.13.: «Διατήρηση γεωργικών εκτάσεων για την προστασία ειδών άγριας Πανίδας.».....	28
M.3.14.: «Προστασία Παραδοσιακού Ελαιώνα της Άμφισσας»	28
M.3.15.: «Διατήρηση Παραδοσιακού Αμπελώνα Ν.Θήρας».....	29
M.3.16.: «Περιβαλλοντική Προστασία των Λιμνών Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας Βεγορίτιδας, Πετρών (GR1340004) – Λίμνες Ζάζαρης και Χειμαδίτιδας (GR 1340005)» ...	29
M.3.17.: «Προστασία της Λίμνης Δοϊράνης»	30
3.1.δ Άξονας προτεραιότητας 4: Δασώσεις Γεωργικών Γαιών.....	30
3.1.ε Άξονας προτεραιότητας 5: Εφαρμογή και τήρηση Προτύπων.	30
3.1.στ Άξονας προτεραιότητας 6: Ποιότητα τροφίμων.	31
3.1.ζ Μέτρο: Τεχνική Στήριξη Ε.Π.Α.Α.	31
ΕΝΟΤΗΤΑ Β :	33
Κεφάλαιο 1: ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ, ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΛΕΓΧΟΥ ΤΗΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	35
1.1 Γενικά.....	35
1.2 Αξιολόγηση.....	36
1.2.α Περιβαλλοντική αποτελεσματικότητα	37
1.2.β Οικονομική αποδοτικότητα.....	37
1.2.γ Κοινωνική Δικαιοσύνη.....	38
1.3 Παρακολούθηση.....	39
1.4 Έλεγχοι.....	39
1.4.α Έλεγχοι 1 ^{ου} επιπέδου:.....	39
1.4.β Έλεγχοι 2 ^{ου} επιπέδου:.....	40
1.4.γ Εργαστηριακοί έλεγχοι:	40
1.5 Κυρώσεις:.....	40
Κεφάλαιο 2: ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ.....	43
2.1 Γενικά.....	43
2.2 Συνέργειες μεταξύ προγραμμάτων.....	44
2.3 Κριτήρια και δείκτες αξιολόγησης.....	44

2.4	Συμπεράσματα	46
2.4.α	Ως προς τη δράση:.....	46
2.4.β	Ως προς την παρακολούθηση, υλοποίηση, διαχείριση:.....	47
2.4.γ	Παρατηρήσεις επιπτώσεων γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων.....	48
Κεφάλαιο 3:	ΤΕΛΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	51
3.1	Γενικά.....	51
3.2	Οικονομικοί πόροι.....	51
3.3	Μέτρα διασφάλισης της συμβατότητας με τις κοινοτικές πολιτικές.....	52
3.4	Τροποποιήσεις ΕΠΑΑ.....	52
3.5	Τροποποιήσεις περιεχομένου – ποιοτικές τροποποιήσεις αξόνων προτεραιότητας. ..	53
3.6	Καταλληλότητα και επικαιρότητα της στρατηγικής	55
3.7	Συμπεράσματα στρατηγικής	55
3.8	Κριτήρια και δείκτες αξιολόγησης.....	57
3.9	Συμπεράσματα	57
ΕΝΟΤΗΤΑ Γ :	59
Κεφάλαιο 1:	ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	61
1.1	Οδηγός συνέντευξης:	61
Κεφάλαιο 2:	ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	65
2.1	Γνώση των εκθέσεων (ενδιάμεσης, τελικής).	65
2.2	Δυσκολίες που πιθανόν αντιμετώπισαν κατά τη σύνταξη.	65
2.3	Ποιότητα των εκθέσεων.....	67
2.4	Αξιοποίησή τους απ’ τους δημόσιους φορείς.	67
2.5	Τρόποι βελτίωσης του συστήματος αξιολόγησης.	68
Βιβλιογραφικές Αναφορές	71
Ελληνική βιβλιογραφία.....	71
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία.....	73
Διαδουκτικακές σελίδες.....	74

ΕΝΟΤΗΤΑ Α :

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Από το 1992 και μετά, η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής συνιστώσας στην Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) είναι συνεχής και, σε σημαντικό βαθμό, διευρυνόμενη.

Παράλληλα, με την Agenda 2000, προτείνεται η ενίσχυση της ευρωπαϊκής πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης από την ΚΑΠ. Η Agenda 2000 διακρίνει δύο πυλώνες. Ο πρώτος αφορά στις τιμές και τις αγορές και δεύτερος την αγροτική ανάπτυξη, της οποίας αποστολή είναι *«να συμπληρώσει την πολιτική της αγοράς εξασφαλίζοντας ότι οι γεωργικές δαπάνες θα συμμετέχουν καλύτερα από προηγουμένως στην διαχείριση του αγροτικού χώρου και στην προστασία της φύσης»*. Ο κανονισμός Αγροτικής Ανάπτυξης 1257/99 είναι άμεσο αποτέλεσμα αυτού του προσανατολισμού που συγκεντρώνει και συμπληρώνει τους κανόνες εννέα παλιότερων κανονισμών σε ένα νομικό εργαλείο.

Σε αυτό τον κανονισμό, μαζί με άλλους, περιλαμβάνονται δύο πολύ σημαντικοί παλαιότεροι κανονισμοί. Ο πρώτος είναι ο αναφερόμενος στην βελτίωση της αποτελεσματικότητας των αγροτικών δομών (950/97) και ο δεύτερος ο σχετικός με τις απαιτήσεις της προστασίας του περιβάλλοντος, καθώς και με την διατήρηση του αγροτικού χώρου (2078/92).

Ο τελευταίος, υιοθετήθηκε στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης της ΚΑΠ του 1992 και ενίσχυε σημαντικά τα ποσά του προϋπολογισμού που προέβλεπε ο κανονισμός 797/85 (άρθρο 19) για γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα. Στη συνέχεια, η γεωργοπεριβαλλοντική στήριξη εντάχθηκε στον κανονισμό της Αγροτικής Ανάπτυξης.

Το Έγγραφο Προγραμματισμού της Αγροτικής Ανάπτυξης συνιστά το κύριο μέσο εφαρμογής στην Ελλάδα του Κανονισμού Αγροτικής Ανάπτυξης (1257/99) για την περίοδο 2000-2006. Ο άξονας προτεραιότητας 3 του εν λόγω εγγράφου περιλαμβάνει μια σειρά γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων που στοχεύουν σε τρόπους χρήσης της γεωργικής γης και μεθόδους γεωργικής πρακτικής, που κρίνονται συμβατοί με την προστασία και τη βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος.

Η «εκ των πρότερων», η «ενδιάμεση» και η «εκ των υστέρων» αξιολόγηση του Εγγράφου Προγραμματισμού της Αγροτικής Ανάπτυξης συνιστά υποχρέωση που απορρέει από το άρθρο 49 του κανονισμού Αγροτικής Ανάπτυξης. Κατά συνέπεια, αποτελεί αξιολόγηση και των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων που περιλαμβάνει στον άξονα προτεραιότητας 3.

Με βάση τα προηγούμενα, σκεφτήκαμε ότι παρουσιάζει ενδιαφέρον να διερευνήσουμε πως αξιολογείται η γεωργοπεριβαλλοντική πολιτική του Εγγράφου Προγραμματισμού της Αγροτικής Ανάπτυξης για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Η παρούσα

μεταπτυχιακή εργασία αποτελεί μια προσπάθεια διερεύνησης προς αυτή την κατεύθυνση. Ο ερευνητικός στόχος της είναι διττός, αφενός, να παρουσιάσει και να αναλύσει τις κύριες προτάσεις των αξιολογήσεων και ιδιαίτερος της ex post αξιολόγησης και, αφετέρου, να διερευνήσει, μέσω επιτόπιας έρευνας, πως αποτιμάται αυτή καθαυτή η αξιολόγηση και η χρησιμότητά της από τους, κατά τεκμήριο, ενδιαφερόμενους για το περιεχόμενο και τα αποτελέσματά της.

Η σύνταξη της παρούσης εργασίας ακολουθεί την εξής διάρθρωση:

- Πρώτη ενότητα, εισαγωγική: σε δύο κεφάλαια παρουσιάζεται συνοπτικά η εξέλιξη της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), καθώς και της γεωργοπεριβαλλοντικής πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Δεύτερη ενότητα, σχετική με τις αξιολογήσεις: επίσης σε δύο κεφάλαια παρουσιάζεται και αναλύονται τα αποτελέσματα των αξιολογήσεων.
- Τρίτη ενότητα, επιτόπια έρευνα: μέθοδος, διεξαγωγή και ανάλυση των αποτελεσμάτων της επιτόπιας έρευνας.
- Ερευνητικά συμπεράσματα.

Κεφάλαιο 1:

Η ΚΟΙΝΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ(ΚΑΠ)

1.1 Ανάγκη Δημιουργίας Κοινής Αγροτικής Πολιτικής

Η γεωργία είναι μια ανθρώπινη δραστηριότητα που είναι σχεδόν καθ' ολοκληρία ενσωματωμένη στο βιοφυσικό περιβάλλον. Η πρακτική εφαρμογή της καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από το περιβάλλον με το οποίο αλληλεπιδρά διαρκώς άλλοτε με καταστρεπτικές και άλλοτε με ωφέλιμες συνέπειες, δημιουργώντας έτσι μια σχέση αλληλεξάρτησης. (<http://www.srcosmos.gr/srcosmos/showpub.aspx?aa=9306>)

Το μεγάλο ποσοστό της συνολικής έκτασής της (περισσότερο του 50%) που αποτελεί αντικείμενο γεωργικών δραστηριοτήτων δηλώνει τη σημασία της γεωργίας για την ευημερία των λαών και στο φυσικό περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.). Σήμερα, το φαινόμενο την έντονης αστικοποίησης έχει ως αποτέλεσμα λιγότερο του 5% του πληθυσμού να ασχολείται με την γεωργία και να τροφοδοτεί το υπόλοιπο 95%. Εξαιτίας αυτού, παρατηρήθηκε συγκέντρωση της γεωργίας εντατικού τύπου σε ζώνες με συγκριτικά πλεονεκτήματα (π.χ. ευφορία του εδάφους, ευνοϊκές κλιματικές συνθήκες, εγγύτητα σε πηγές μέσων παραγωγής και αγορές), καθώς και η τάση εγκατάλειψης της γεωργίας σε περιθωριακά εδάφη ή και σε απομακρυσμένες περιοχές, ως δευτερογενή συνέπεια του εντατικοποιημένου μοντέλου γεωργίας. Και οι δύο τάσεις, όμως, εγείρουν ανησυχίες όσον αφορά το περιβάλλον. (Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2000).

Μερίδιο ευθύνης, για αυτή την ανησυχητική κατάσταση για το περιβάλλον, φέρει η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) που ασκεί η Ε.Ε. Μια πολιτική που βασίστηκε στο σύστημα των επιδοτήσεων, ως κύριο τρόπο εφαρμογής της, επιδιώκοντας την κατευθυνόμενη παραγωγή προϊόντων με δευτερεύουσες συνέπειες την αυτάρκεια των ειδών διατροφής και την αύξηση των χαμηλών εισοδημάτων των παραγωγών. Τα τελευταία χρόνια η ΚΑΠ στοχεύει περισσότερο στην αποτροπή της περιβαλλοντικής υποβάθμισης (με τα μέτρα περί βιολογικής και κυρίως ολοκληρωμένης διαχείρισης καλλιέργειας). Ταυτόχρονα ενθαρρύνει τους γεωργούς να συνεχίζουν να παίζουν θετικό ρόλο στην διατήρηση της υπαίθρου και του περιβάλλοντος με καθορισμένου στόχου μέτρα αγροτικής ανάπτυξης (προγράμματα Natura, Leader, L.I.F.E.) και με συμβολή στη διασφάλιση κερδοφορίας της γεωργίας στις διάφορες περιφέρειες της Ε.Ε. (μέσω

επιδοτήσεων και αποζημιώσεων). Μόνο έτσι, η ευρωπαϊκή γεωργία θα καταφέρει να αποτελέσει βιώσιμο τομέα, ο οποίος οφείλει όχι μόνο να απαντά σε τρεις στενά συνυφασμένες προκλήσεις– οικονομική, κοινωνική και οικολογική– αλλά και να προσανατολίζει την παραγωγή με άξονα τα συμφέροντα και την ευημερία, τόσο των σημερινών γενεών, όσο και των μελλοντικών (αρχή της αειφόρου ανάπτυξης).

Στις νέες αυτές προκλήσεις βρίσκεται αντιμέτωπη και η ελληνική ύπαιθρος.

Κατάλληλα μέτρα αγροτικής ανάπτυξης που θα ενδυναμώσουν και θα ενθαρρύνουν την συνέχιση της γεωργικής δραστηριότητας, μειώνοντας το ρυθμό της εγκατάλειψης των περιθωριοποιημένων και μειονεκτικών περιοχών (διαφορετικά, τις Λιγότερο Ευνοϊκές Περιοχές ή Λ.Ε.Π. π.χ. τα νησιά), κρίνονται πλέον απαραίτητα για την βιωσιμότητα αυτών των περιοχών. (<http://www.srcosmos.gr/srcosmos/showpub.aspx?aa=9306>)

1.2 Στόχοι και αρχές της ΚΑΠ

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική αποτελείται από ένα σύνολο κανόνων και μηχανισμών, που ρυθμίζουν την παραγωγή, το εμπόριο και την επεξεργασία των γεωργικών προϊόντων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) και η νομική της βάση για το σύνολο της Κοινότητας καθορίζεται στα άρθρα 32 έως 38 του τίτλου ΙΙ της συνθήκης ΕΚ.

Η Συνθήκη της Ρώμης έθεσε τους γενικούς στόχους της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, όμως οι αρχές της ΚΑΠ καθορίστηκαν κατά τη διάρκεια της Διάσκεψης στη Στρέσα τον Ιούλιο του 1958. Το 1960 τα έξι τότε ιδρυτικά μέλη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) ενέκριναν τους μηχανισμούς της ΚΑΠ και δύο χρόνια αργότερα, το 1962, η ΚΑΠ άρχισε να ισχύει.

Οι στόχοι της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής καθορίζονται στο άρθρο 39 της Συνθήκης για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ), (άρθρο 33 της Συνθήκης ΕΚ). Οι στόχοι λοιπόν της ΚΑΠ είναι οι εξής:

1. Η αύξηση της παραγωγικότητας της γεωργίας με την ανάπτυξη της τεχνικής προόδου, με την εξασφάλιση της ορθολογικής ανάπτυξης της γεωργικής παραγωγής και της άριστης χρησιμοποίησης των συντελεστών παραγωγής, ιδίως του εργατικού δυναμικού.
2. Η εξασφάλιση με τον τρόπο αυτό ενός δίκαιου βιοτικού επιπέδου στο γεωργικό πληθυσμό, ιδίως με την αύξηση του γεωργικού εισοδήματος.
3. Η σταθεροποίηση της αγοράς.
4. Η εξασφάλιση του εφοδιασμού.
5. Η διασφάλιση λογικών τιμών κατά την προσφορά αγαθών στους καταναλωτές.

Στα ειδικότερα μέτρα που θεωρούνται αναγκαία για την επίτευξη των ανωτέρω στόχων, θα πρέπει, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο, να λαμβάνονται υπόψη τα εξής (Παπαγεωργίου, 1995):

- Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της γεωργικής δραστηριότητας, που απορρέει από την κοινωνική δομή της γεωργίας και τις διαρθρωτικές και φυσικές ανισότητες που υπάρχουν μεταξύ διαφόρων γεωργικών περιοχών.
- Η ανάγκη βαθμιαίας εφαρμογής των κατάλληλων προσαρμογών.
- Το γεγονός ότι στα κράτη- μέλη η γεωργία αποτελεί έναν τομέα συνδεδεμένο με το σύνολο της οικονομίας. (Λεκίδης, 2010)

1.3 Η εφαρμογή και η εξέλιξη

Με βάση τους στόχους της Συνθήκης της Ρώμης και τις κατευθυντήριες γραμμές (αρχές) που τέθηκαν στη διάσκεψη της Στρέσα, καθορίστηκε το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα έπρεπε να κινηθεί η Κοινή Αγροτική Πολιτική.

Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος βρίσκεται η επιδίωξη της αυτάρκειας για τη διασφάλιση των αναγκών διατροφής του πληθυσμού, αλλά και η αύξηση των χαμηλών εισοδημάτων των παραγωγών χωρίς να προκληθεί υπέρογκη επιβάρυνση στους καταναλωτές (Παπαγεωργίου, 1993). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η πολιτική τιμών και αγορών (ΚΟΑ) να αποτελέσει την κύρια στρατηγική που θα ακολουθούσε η ΚΑΠ προκειμένου να επιτύχει τους στόχους της. Έτσι, από την έναρξη της εφαρμογής της ΚΑΠ η πολιτική τιμών απορροφούσε το μεγαλύτερο μέρος των κονδυλίων του κοινοτικού προϋπολογισμού, κατέχοντας κυρίαρχη θέση έναντι της διαρθρωτικής πολιτικής.

Η πορεία της ΚΑΠ, κατά τη δεκαετία του '60 θεωρήθηκε ικανοποιητική, αφού κατόρθωσε να επιτύχει τους αρχικούς της στόχους. Συγκεκριμένα, προώθησε τόσο την παραγωγή όσο και την παραγωγικότητα, σταθεροποίησε τις αγορές, εξασφάλισε την προσφορά των αγαθών και προστατέψε τους αγρότες από τις διακυμάνσεις στις παγκόσμιες αγορές. Ωστόσο μαζί με την επιτυχία προέκυψαν και ορισμένες ανεπιθύμητες συνέπειες και προβλήματα. Συγκεκριμένα οι αγρότες της Κοινότητας παρήγαγαν περισσότερο από όσο μπορούσαν να απορροφήσουν οι αγορές, με συνέπεια να δημιουργηθούν υπερβολικά πλεονάσματα και να αυξάνονται εκθετικά οι γεωργικές δαπάνες της Κοινότητας. Ως αποτέλεσμα των ανεπιθύμητων αυτών συνεπειών, ήταν οι αναπόφευκτες μεταρρυθμίσεις που έπρεπε να υποστεί η ΚΑΠ, κατά τη διάρκεια της σαραντάχρονης πορείας της. (Γουλιανίτη, 2001)

Η πρώτη απόπειρα μεταρρύθμισης της ΚΑΠ έρχεται μόλις δέκα χρόνια μετά την καθιέρωσή της, το 1968. Τη χρονιά εκείνη, η Επιτροπή δημοσίευσε το «Υπόμνημα για τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ», ευρύτερα γνωστό ως σχέδιο Mansholt, από το όνομα του Sicco Mansholt, αντιπροέδρου της Επιτροπής, υπεύθυνου την εποχή εκείνη για την ΚΑΠ. Με το σχέδιο έγιναν οι πρώτες προτάσεις να ληφθούν μέτρα αναδιάρθρωσης της γεωργίας θέτοντας με αυτό τον τρόπο έναν νέο προσανατολισμό στο γεωργικό τομέα. Συγκεκριμένα, το σχέδιο αποσκοπούσε στην προώθηση της δημιουργίας μεγάλων γεωργικών εκμεταλλεύσεων οικογενειακής και συλλογικής μορφής, ώστε να είναι πιο ανταγωνιστικές και βιώσιμες, κάτι που μόνη της η πολιτική εγγυήσεων δεν μπορούσε να επιτύχει επαρκώς. Επίσης, αποσκοπούσε στην μείωση του πλεονάζοντος αριθμού των απασχολούμενων στον τομέα της γεωργίας, με παράλληλη απορρόφηση τους από άλλους τομείς της οικονομίας (Παπαγεωργίου, 1993).

Έτσι, το 1972 είναι η χρονιά όπου εισήχθησαν στην ΚΑΠ διαρθρωτικά μέτρα με στόχο τον εκσυγχρονισμό της ευρωπαϊκής γεωργίας. Η διαρθρωτική πολιτική λαμβάνει μορφή μέσω των εξής Οδηγιών 72/159, 72/160 και 72/161 για τον εκσυγχρονισμό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, την ενθάρρυνση της παύσης της γεωργικής δραστηριότητας, την επαγγελματική εκπαίδευση και την οδηγία 75/268 του 1975 για ορεινή γεωργία και για μειονεκτικές περιφέρειες (Μάττας, 1998). Όμως παρά τις συνεχείς διαρθρωτικές αλλαγές των επόμενων χρόνων, τα προβλήματα εξακολουθούσαν να υφίστανται. Δηλαδή, εξακολουθούσε να υπάρχει μεγάλη προσφορά γεωργικών προϊόντων, που δεν ήταν αντίστοιχη με τη ζήτηση (ανελαστική ζήτηση), με αποτέλεσμα να αυξάνονται ολοένα και περισσότερο τα πλεονάσματα της γεωργικής παραγωγής.

1.4 Η εξέλιξη της ΚΑΠ και η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η δεκαετία του 80' σηματοδοτείται από σημαντικές εξελίξεις και νέους προσανατολισμούς για την ΚΑΠ, αναπόφευκτους, λόγω των προβλημάτων που άρχισαν να γίνονται αισθητά, τόσο στην οικονομία, όσο και στο περιβάλλον. Τις νέες αυτές εξελίξεις είναι έτοιμη να ενστερνιστεί και η Ελλάδα ως κράτος-μέλος, αφού στη 1 Ιανουαρίου του 1981 γίνεται η προσχώρησή της στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Οι εξελίξεις που διαδραματίστηκαν στα πλαίσια της ΚΑΠ, ειδικά μετά την ένταξη της χώρας μας, δύναται να ταξινομηθούν στις εξής χρονικές περιόδους: α) 1981-1992, όπου κάνουν την εμφάνιση τους τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα, β) 1992-

2000, όπου με την AGENDA 2000 σηματοδοτείται σημαντική αλλαγή στην πορεία της ΚΑΠ και τέλος γ) 2000 έως σήμερα, όπου έχουμε την τελευταία μεταρρύθμιση της ΚΑΠ το 2003.

1.5 Η Περιβαλλοντική διάσταση της ΚΑΠ

Καταρχήν, η δημιουργία μιας περιβαλλοντικής πολιτικής θα έπρεπε να αντιπροσωπεύει ταυτόχρονα τις επιδιώξεις και τους στόχους τόσο της αγροτικής, όσο και της περιβαλλοντικής πολιτικής. Ωστόσο, η διαδικασία λήψης αποφάσεων, στην Ε.Ε., όπως και στα περισσότερα κράτη-μέλη διαφοροποιείται κατά τομέα. Η ανάπτυξη και η δημιουργία της αγροτικής και περιβαλλοντικής πολιτικής της Ε.Ε. είχαν σε μεγάλο βαθμό διαχωριστεί. Η κάθε μία είχε την δική της κατευθυντήρια γραμμή μέσα στα πλαίσια των δικών τους πολιτικών στόχων. Εξάλλου, η αγροτική πολιτική της Ένωσης είναι πιο ώριμη και πιο ολοκληρωμένη, έχοντας τις ρίζες της στην Συνθήκη της Ε.Ε, ενώ η περιβαλλοντική πολιτική είναι πρόσφατη (Baldock & Lowe, 1996).

Συγκεκριμένα, μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 60, καμιά ευρωπαϊκή χώρα δεν είχε μια καθορισμένη πολιτική για το περιβάλλον. Ο φοιτητικός αναβρασμός του Μαΐου του 1968 στη Γαλλία και τη Γερμανία, η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το ανθρώπινο περιβάλλον, η οποία έγινε στη Στοκχόλμη τον Ιούνιο του 1972, και η δημοσίευση, τότε, της έκθεσης του Ομίλου της Ρώμης για τα «όρια της ανάπτυξης», ήταν τα γεγονότα εκείνα που ανησύχησαν την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη για τα οικολογικά προβλήματα της οικονομικής ανάπτυξης και έθεσαν σε αμφισβήτηση την ιεραρχία των αξιών της «κοινωνίας της κατανάλωσης».

Η Διάσκεψη κορυφής των αρχηγών κρατών ή κυβερνήσεων του Παρισιού, το 1972, άνοιξε το δρόμο για τη θέση σε εφαρμογή μιας κοινής πολιτικής στα θέματα της προστασίας του περιβάλλοντος (Μούσης, 2002). Ουσιαστικά, η ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με την ανάγκη να ενταχθούν οι περιβαλλοντικοί προβληματισμοί στις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, προβλέφθηκε στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη του 1986. Η Συνθήκη της Ε.Ε., όπως τροποποιήθηκε από τη Συνθήκη του Μάαστριχ, ορίζει στο άρθρο Β ότι «η Ένωση θα θέσει ως στόχο της την προώθηση μιας οικονομικής και κοινωνικής προόδου που θα είναι ισόρροπη και βιώσιμη» (Σιούτη, 1998).

Η πρώτη νομοθεσία στο πλαίσιο της ΚΑΠ που αναφέρθηκε στον περιβαλλοντικό ρόλο της αγροτικής δραστηριότητας ήταν η Οδηγία 75/268 για τις λιγότερο ευνοημένες περιοχές. Όμως οι περιβαλλοντικές πλευρές της ήταν σε μεγάλο βαθμό έμμεσες. Αν και

το άρθρο 3 της Οδηγίας αναφέρεται στην προστασία και στη διατήρηση του περιβάλλοντος στις ορεινές περιοχές και αυτές που υποφέρουν από την μείωση του πληθυσμού τους, η έμφαση δόθηκε σαφώς στους περιορισμούς της παραγωγής που θέτουν το υψόμετρο, η κλίση και η χαμηλή γονιμότητα του εδάφους. Επίσης δεν προτάθηκε κανένα μέσο ενίσχυσης σ' αυτή τη νομοθεσία, ώστε να καταστεί δυνατή η επίτευξη περιβαλλοντικών στόχων (Commission, 1975a, 27).

Στα πλαίσια του Δεύτερου Προγράμματος Δράσης για το Περιβάλλον (1981-1997), αν και υπήρχε η πρόθεση για κατανόηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων από την άσκηση της γεωργίας και αντιμετώπιση των προβλημάτων, ουσιαστικά δεν έγινε καμία αναφορά στην πολιτική τιμών και αγορών της ΚΑΠ, ως πραγματική αιτία της κατάστασης εκείνης. Η μοναδική αναφορά που έγινε ήταν ότι η Οδηγία 72/268 δεν θα «έλυσε άμεσα το πρόβλημα της προστασίας και συντήρησης του φυσικού περιβάλλοντος των ορεινών περιοχών (OJ C139, 13-6-1977, 25). Ουσιαστικά, η σχετική δύναμη της ΚΑΠ και η αδυναμία της περιβαλλοντικής πολιτικής μπορεί να μην είχε αλλάξει, αν δεν παρουσιάζονταν ένα αυξημένο κύμα δυσαρέσκειας για την αγροτική πολιτική: το κόστος του προϋπολογισμού της ΚΑΠ και ο αυξανόμενος όγκος των πλεονασμάτων. Το 1985 η Ε.Ε. υπογραμμίζει με την Πράσινη Βίβλο ότι η περιβαλλοντική πολιτική πρέπει να θέσει ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο η αγροτική πολιτική θα λαμβάνει μέρος. Έτσι, νομοθετικές ρυθμίσεις αποσκοπούσαν στην αντιμετώπιση των αρνητικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων μέσω της βασικής αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» (Scheele, 1996). Στις αρχές όμως, του 1986, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο συντάσσοντας έγγραφο με τίτλο «Γεωργία και Περιβάλλον» υιοθετεί την άποψη ότι οι αγρότες θα έπρεπε να αμείβονται για την θετική τους συνεισφορά στο περιβάλλον κάτι που ερχόταν σε αντίθεση με την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει».

Τα πρώτα σημαντικά βήματα προς μια συνεπή περιβαλλοντική πολιτική στο πλαίσιο της γεωργίας έγιναν το 1987 με τον Κανονισμό 1760/87 ο οποίος τροποποίησε τον Κανονισμό 797/85. Ενώ με τον Καν.797/85 τα κράτη-μέλη υλοποιούσαν το δικό τους πρόγραμμα σε περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές, με τον Καν.1760/87 η στήριξη των περιοχών αυτών ενσωματώνεται στα μέτρα που χρηματοδοτούνται από το Τμήμα Προσανατολισμού του ΕΓΤΠΕ. Έτσι, τα κράτη-μέλη που ήταν ενταγμένα σε αυτό το προαιρετικό πρόγραμμα καθόρισαν τις περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές και οι αγρότες πλήρως ή μερικής απασχόλησης καλούνταν να εφαρμόσουν πρακτικές συμβατές με το περιβάλλον. Το 1994, όλα τα κράτη-μέλη, εκτός από το Βέλγιο, την Ελλάδα, την Ισπανία και την Πορτογαλία, είχαν ορίσει τις περιοχές αυτές, αν και ούτε

στο Λουξεμβούργο ούτε στην Ιρλανδία υπήρξε ποτέ η ανάγκη για αποπληρωμή από το ΕΓΤΠΕ κατά το προηγούμενο έτος (Commission, 1994f), κάτι που υποδήλωνε μια πιθανή έλλειψη ενθουσιασμού από πλευράς αγροτών.

Το 1988, η Επιτροπή επανήλθε στο ζήτημα του περιβάλλοντος, με την μεταρρύθμιση των διαρθρωτικών ταμείων και υπό το καθεστώς του Κανονισμού 2052/88, το Τμήμα Προσανατολισμού του ΕΓΤΠΕ ανέλαβε καθήκοντα για την αναδιοργάνωση της κοινωνικο-διαρθρωτικής πολιτικής και για την διατήρηση του περιβάλλοντος. Παρά τα μεγάλη συνειδητοποίηση του περιβαλλοντικού θέματος, η προώθηση των περιβαλλοντικά φιλικών γεωργικών πρακτικών δεν ήταν ολοκληρωμένη, αφού περιορίζονταν μόνο σε περιοχές ευαίσθητες και λιγότερο ευνοημένες περιοχές, σε ορισμένες πρακτικές (εκτατικοποίηση, αναδάσωση). Επίσης, τα προγράμματα ήταν προαιρετικά για τα κράτη-μέλη, ο αγρότης ήταν ελεύθερος να αποφασίσει εάν θα συμμετείχε ή όχι και γενικά οι διαθέσιμοι οικονομικοί πόροι για τα διαρθρωτικά αυτά μέτρα ήταν περιορισμένοι.

Η ευαισθητοποίηση για μια ολοκληρωμένη περιβαλλοντική πολιτική στην Κοινότητα δεν περιορίστηκε μόνο σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά και σε παγκόσμιο. Το 1992, στη Σύνοδο Κορυφής στο Ρίο, κατά τη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (CNUED), τα συνυπογράφοντα κράτη ενέκριναν βασικές δηλώσεις και συμβάσεις που αφορούσαν τη γεωργία και την δασοκομία. Η βασική αρχή που τονίστηκε στην Σύνοδο, ήταν η έννοια της βιώσιμης/αειφόρου ανάπτυξης, που διατυπώθηκε επίσημα για πρώτη φορά στην έκθεση Bruntland της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, το 1987. Η βιώσιμη ανάπτυξη προσδιορίζεται ως «η ανάπτυξη που ανταποκρίνεται στις ανάγκες της παρούσας γενεάς, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλουσών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες» (Σιούτη, 1998). Οπότε, η «πραγματική» περιβαλλοντική διάσταση της ΚΑΠ εμφανίστηκε σαφώς μόνο με την μεταρρύθμιση του 1992 και αποτέλεσε αντικείμενο συγκεκριμένων κανονισμών εφαρμογής για τα ίδια τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα (Καν.2078/92), για τις ενισχύσεις για την πρόωρη συνταξιοδότηση στη γεωργία (Καν.2079/92), για την δάσωση των γεωργικών γαιών (Καν. 2080/92). Οι κανονισμοί αυτοί απέκτησαν σημασία, κινητοποιώντας ένα αυξανόμενο τμήμα του προϋπολογισμού των κοινοτικών γεωργικών ενισχύσεων, αν και αυτό το τμήμα εξακολουθεί να είναι σχετικά χαμηλό (περίπου 10%). Οι κανονισμοί αυτοί συγχωνεύτηκαν το 1999 σε έναν οριζόντιο κανονισμό με τίτλο «Στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης» από το ΕΓΤΠΕ (Καν.1257/99) (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2001). Το

Πέμπτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον, το 1992 και η αναθεώρηση του το 1995, στο οποίο τίθενται μεταξύ άλλων στόχοι που αφορούν τη διατήρηση του ύδατος, του εδάφους και των γενετικών πόρων, στόχευε στον γεωργικό τομέα ως έναν από τους πέντε τομείς προτεραιότητας. Αυτό, γίνεται ολοφάνερο στην φράση «οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικής προστασίας πρέπει να ενσωματωθούν στον ορισμό και την εφαρμογή των άλλων κοινοτικών πολιτικών, όχι μόνο χάριν του περιβάλλοντος, άλλα και χάριν της συνεχούς αποτελεσματικότητας αυτών των άλλων πολιτικών» (Σιούτη, 1998).

Με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, η αειφόρος ανάπτυξη αποτελεί στόχο της Ε.Ε., ενώ διατηρούνται οι υφιστάμενες βάσεις της Συνθήκης σχετικά με την περιβαλλοντική και γεωργική πολιτική. Η γεωργία παραμένει μια κοινοτική πολιτική στην οποία όλα τα μέσα της ΚΑΠ αποφασίζονται από το συμβούλιο Υπουργών, επιτρέποντας την ανάπτυξη, τη θέσπιση και την εφαρμογή περιβαλλοντικών μέτρων σε ολόκληρη την Ε.Ε. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Κάρντιφ, τον Ιούνιο του 1998, διαπιστώνονται οι προσπάθειες της Επιτροπής να εντάξει τα περιβαλλοντικά προβλήματα στο πλαίσιο όλων των κοινοτικών πολιτικών, καθώς και η ανάγκη να αξιολογηθεί τούτο σε μεμονωμένες αποφάσεις. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Βιέννης, τον Δεκέμβριο του 1998, υπογραμμίστηκε η ανάγκη να διασφαλιστεί η επαρκής αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής ένταξης στις αποφάσεις που πρόκειται να ληφθούν για τις πολιτικές στον γεωργικό τομέα, στο πλαίσιο του Προγράμματος Δράσης 2000. Στους προβληματισμούς για την ένταξη των περιβαλλοντικών στοιχείων στην ΚΑΠ απαιτείται να λαμβάνονται υπόψη τα γενικά μέτρα περιβαλλοντικής πολιτικής για την πρόληψη της ρύπανσης, την ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικά επιζήμιων γεωργικών δραστηριοτήτων και τη διατήρηση της φυσικής κληρονομιάς. Η ιδιαίτερης σημασίας για το γεωργικό τομέα νομοθεσία της Ε.Ε. περιλαμβάνει την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ για τους οικοτόπους & το δίκτυο Natura 2000, την Οδηγία 91/676/ΕΟΚ για την προστασία των υδάτων από την νιτρορύπανση γεωργικής προέλευσης και την νομοθεσία για την προστασία του ύδατος, Οδηγία 2000/60/Ε.Ε (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2001).

Η μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, στο πλαίσιο του Προγράμματος Δράσης 2000, και η μετέπειτα μεταρρύθμιση του 2003, στοχεύουν ουσιαστικά στην επίτευξη των απαραίτητων διαρθρωτικών προσαρμογών στα κυριότερα καθεστώτα της αγοράς και στην διαμόρφωση μιας ισχυρής αγροτικής πολιτικής που θα αποσκοπεί στην διασφάλιση των απαραίτητων γεωργικών πρακτικών για την διατήρηση του περιβάλλοντος και στην διατήρηση του φυσικού τοπίου. Ο γενικός προσανατολισμός είναι ότι οι γεωργοί θα πρέπει να τηρούν ένα ελάχιστο στο επίπεδο των

περιβαλλοντικών πρακτικών, ως αναπόσπαστο τμήμα των καθεστώτων στήριξης, κάθε όμως επιπλέον περιβαλλοντική υπηρεσία που παρέχεται, πέρα από το βασικό επίπεδο της ορθής γεωργικής πρακτικής και της τήρησης των περιβαλλοντικών νόμων, πρέπει να αμείβεται από το κοινωνικό σύνολο μέσω των γεωργο-περιβαλλοντικών προγραμμάτων.

Κεφάλαιο 2: **ΓΕΩΡΓΟΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ**

2.1 Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα

Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα έχουν σχεδιαστεί για να ενθαρρύνουν τους γεωργούς να προστατεύουν και να ενισχύουν το περιβάλλον στις γεωργικές εκτάσεις που εκμεταλλεύονται. Προβλέπονται ενισχύσεις προς τους γεωργούς με αντάλλαγμα τη συμμόρφωσή τους σε γεωργοπεριβαλλοντικές δεσμεύσεις που υπερβαίνουν για απλή εφαρμογή της συνήθους ορθής γεωργικής πρακτικής. Οι αγρότες υπογράφουν σύμβαση με τη διοίκηση και πληρώνονται τόσο για το πρόσθετο κόστος της εφαρμογής των εν λόγω δεσμεύσεων, όσο και για τυχόν απώλειες του εισοδήματος (πχ. λόγω μειωμένης παραγωγής). Οι πληρωμές για τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα συγχρηματοδοτούνται από την ΕΕ και τα κράτη μέλη με συνεισφορά από τον κοινοτικό προϋπολογισμό ύψους 85% στις περιοχές του [Στόχου 1](#) και 60% στις υπόλοιπες.

Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα σχεδιάζονται σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο, έτσι ώστε να μπορούν να προσαρμοστούν στις ιδιαιτερότητες των εκάστοτε συστημάτων ανάπτυξης και περιβαλλοντικών συνθηκών, τα οποία ποικίλλουν σε μεγάλο βαθμό σε ολόκληρη την ΕΕ. Το γεγονός αυτό τα καθιστά το κυριότερο εργαλείο για την επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων. Σε γενικές γραμμές, τα μέτρα είναι ποικίλα, αλλά θα μπορούσε κανείς να πει ότι κάθε μέτρο έχει τουλάχιστον έναν από τους δύο γενικότερους στόχους: τη μείωση των περιβαλλοντικών κινδύνων που σχετίζονται με τη σύγχρονη ανάπτυξη από τη μία πλευρά, και τη διατήρηση της φύσης και την αξία των φυσικών τοπίων από την άλλη. (European Commission, 2005)

Η εφαρμογή αυτών των δύο στόχων παραστατικά εκφράζεται με το επόμενο παράδειγμα: Σε περιοχές με τα μέτρα εντατικής γεωργικής παραγωγής συχνά επικεντρώθηκε στη μείωση των περιβαλλοντικών κινδύνων αλλά μπορεί να υπάρχουν και μέτρα που αποσκοπούν στην προστασία της φύσης. Από μια άλλη οπτική, σε πιο εκτεταμένες γεωργικές περιοχές, ο κύριος κίνδυνος για το περιβάλλον έχει να κάνει, συνήθως, με την εγκατάλειψη της γης, λόγω έλλειψης εργατικού δυναμικού που γνωρίζουν τις παραδοσιακές πρακτικές – σημαντικές για τη διατήρηση της φύσης-. Στις περιοχές αυτές, μέτρα που τείνουν να επικεντρώνονται στη συνέχιση ή την εκ νέου εισαγωγή παραδοσιακών γεωργικών πρακτικών με στόχο την προστασία της φύσης.

Βέβαια, σε εκτεταμένες περιοχές μπορεί επίσης να υπάρχουν μέτρα για τον περιορισμό των περιβαλλοντικών κινδύνων. Ανεξάρτητα από την περιοχή, είναι σαφές ότι υπάρχουν πολλά μέτρα τα οποία θα έχουν θετικές επιπτώσεις τόσο στη μείωση των περιβαλλοντικών κινδύνων σε σχέση με το έδαφος και το νερό όσο και στην προστασία της φύσης. (http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/agrienv/rep_en.pdf)

2.2 Ιστορικό για τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα

Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα στην Ευρώπη είναι αποτέλεσμα εικοσαετούς πείρας. Ξεκίνησαν το 1985 με τον κανονισμό (ΕΟΚ) αριθ. 797/85 του Συμβουλίου και συμπληρώθηκαν το 1991 με τον κανονισμό (ΕΟΚ) αριθ. 2328/91 του Συμβουλίου, των οποίων η εφαρμογή, όμως, ήταν αρκετά περιορισμένη. Τα ΓΠΜ ξεκίνησαν ουσιαστικά με τον κανονισμό αριθ. 2078/92, που διεύρυνε και καθόρισε αναλυτικότερα το περιεχόμενό τους. Η υλοποίηση των ΓΠΜ κατέστη υποχρεωτική για τα κράτη μέλη αλλά παρέμεινε προαιρετική για τους γεωργούς σε κάθε μιας από αυτές. Η υλοποίηση των ΓΠΜ εντάχθηκε στις αρμοδιότητες των κρατών μελών, λαμβάνοντας υπόψη τις εθνικές ιδιαιτερότητές τους, και συμπεριλήφθηκε στα αντίστοιχα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ). Κατά συνέπεια, υλοποιήθηκε πληθώρα μέτρων, ανάλογα με τις εθνικές προτεραιότητες. Σύμφωνα με τον πλέον πρόσφατο κανονισμό για την αγροτική ανάπτυξη (1698/2005) τα ΓΠΜ παραμένουν υποχρεωτικά για τα κράτη μέλη, πράγμα που υπογραμμίζει τη σημασία που εξακολουθούν να έχουν. Η υλοποίησή τους έγινε με δύο διαδοχικά προγράμματα βάση των κανονισμών 2078/92 και 1257/99. (<http://www.agroforestry.gr/uploads/files/Praktikahmeridas.pdf>)

2.3 Ανάπτυξη των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων στο χρόνο.

Η εφαρμογή των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων ξεκίνησε κατά τη δεκαετία του 1980, αρχικά σε μερικά κράτη μέλη, με δική τους πρωτοβουλία, και αργότερα υιοθετήθηκε από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα το 1985, με το άρθρο 19 των γεωργικών διαρθρώσεων του κανονισμού 3, αλλά παρέμεινε προαιρετική για τα κράτη μέλη. Το 1992 εισήχθη για όλα τα κράτη μέλη ως ένα «συνοδευτικό μέτρο» της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής (ΚΓΠ). Έγινε το βασικό θέμα ενός ειδικού κανονισμού, και όλα τα κράτη μέλη όφειλαν να θεσπίσουν τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα «σε όλη τους την επικράτεια». Το 1999, οι διατάξεις του συγκεκριμένου κανονισμού ενσωματώθηκαν στην αγροτική ανάπτυξη, ως μέρος της “Agenda 2000”, του γενικότερου πλαισίου της μεταρρύθμισης της ΚΓΠ. Στόχος της ενσωμάτωσής τους ήταν να βοηθήσουν στην επίτευξη της συνοχής στο

πλαίσιο των σχεδίων αγροτικής ανάπτυξης. Οι δαπάνες για τα γεωργοπεριβαλλοντικά έχουν αυξηθεί με ταχείς ρυθμούς. Στην πραγματικότητα, οι συνολικές δαπάνες είναι σημαντικά υψηλότερες, καθώς τα κράτη μέλη πρέπει να προσθέσουν στη συγχρηματοδότηση ποσό της τάξης του 15% για τις περιοχές του στόχου 1 και 40% για τις υπόλοιπες.

Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα ξεκίνησαν σε κάποια κράτη μέλη προγενέστερα κάποιων άλλων, με αποτέλεσμα, ενώ θεωρείται ένα ευέλικτο μέσο που θα επιτρέπει μια ευρεία συμμετοχή των κρατών μελών και των περιφερειών τους, να παρατηρείται ανισότητα ως προς τα χρηματικά ποσά που προσλαμβάνονταν μεταξύ των κρατών μελών για πολλά χρόνια. Σε μεγάλο ποσοστό αυτές οι διαφορές παραμένουν και δεν είναι δείγμα της διαφορετικής τάξης μεγέθους των γεωργικών εκτάσεων, του αριθμού των αγροτών ή των αναγκών, αλλά αντανακλούν και τις διαφορετικές στάσεις απέναντι στα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα. Τα τελευταία χρόνια έχει υπάρξει μια αξιοσημείωτη αύξηση συμμετοχών στον τομέα που περιλαμβάνει τις γεωργοπεριβαλλοντικές συμβάσεις. (http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/agrienv/rep_en.pdf)

2.4 Βασικές αρχές των γεωργοπεριβαλλοντικών

Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα ακολουθούν μια σειρά από βασικές αρχές. Πολλές από αυτές είναι ουσιαστικής σημασίας για την πολιτική επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων του, που έχουν ως εξής:

α) η συμμετοχή στα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα είναι προαιρετική για τους αγρότες, οι οποίοι μπορούν να επιλέξουν αν θα συνάψουν σύμβαση για την εκτέλεση ενός ή περισσότερων μέτρων, που είναι σχεδιασμένα έτσι ώστε να παρέχουν ταυτόχρονα και μια περιβαλλοντική υπηρεσία.

β) οι γεωργοπεριβαλλοντικές ενισχύσεις είναι ένα είδος εξειδικευμένης πολιτικής: τα μέτρα μπορούν να προσαρμοστούν στις διαφορετικές γεωπονικές και περιβαλλοντικές συνθήκες κάθε κράτους μέλους. Με αυτόν τον τρόπο εξυπηρετούνται οι περιβαλλοντικές και οικολογικές πεποιθήσεις χωρίς κάποια άλλη δέσμευση.

γ) η ποικιλία των μέτρων καθώς και οι μακροχρόνιες επιπτώσεις τους στο περιβάλλον, που δε γίνονται άμεσα αντιληπτές, απαιτούν μια διαρθρωμένη και μακροπρόθεσμη προσέγγιση μέσω παρακολούθησης και αξιολόγησης.

δ) οι γεωργοπεριβαλλοντικές συμβάσεις ανταγωνίζονται οικονομικά τις πιο κερδοφόρες χρήσεις γης, έτσι τα επίπεδα ενίσχυσης πρέπει να καθορίζονται σε υψηλά επίπεδα ώστε να μπορέσουν να προσελκύσουν τους αγρότες και να ενταχθούν σε αυτά. Αυτό απαιτεί τον υπολογισμό της κατάλληλης αμοιβής από τα κράτη μέλη.

ε) οι γεωργοπεριβαλλοντικές ενισχύσεις μπορεί να εφαρμοστούν μόνο για δράσεις που αναλαμβάνουν οι αγρότες υπό τις συγκεκριμένες απαιτήσεις, όπως αυτές ορίζονται από Κώδικες Ορθής Γεωργικής Πρακτικής (ΚΟΓΠ).

στ) τα κράτη μέλη διαθέτουν την ευχέρεια της εφαρμογής των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων.

ζ) οι αποφάσεις για τα μέτρα κοινοποιούνται στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ), σύμφωνα με το Παράρτημα 2 της συμφωνίας της Ουρουγουάης.

2.5 Προγραμματισμός

Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα θεσπίζονται από τα κράτη μέλη και υποβάλλονται στην Επιτροπή προς έγκριση, ως μέρος των σχεδίων αγροτικής ανάπτυξης τους. Μερικές φορές, ωστόσο, χρειάζεται προσθήκη νέων μέτρων ή τροποποιήσεις αυτών όπως γίνεται αντιληπτό κατά τη διάρκεια της προγραμματικής περιόδου. Οι προτεινόμενες αλλαγές των μέτρων εξετάζονται λεπτομερώς από τις υπηρεσίες της επιτροπής, η οποία ελέγχει και τη συμμόρφωσή τους στον ευρύτερο κανονισμό. Εφόσον κριθεί αναγκαίο, πραγματοποιούνται συζητήσεις μεταξύ των υπηρεσιών της Επιτροπής και το εκάστοτε κράτος μέλος για να δουν πως μπορεί να βελτιωθεί κάποιο μέτρο. Οι προτάσεις στη συνέχεια παραπέμπονται για γνωμοδότηση στην επιτροπή γεωργικών διαρθρώσεων και αγροτικής ανάπτυξης (STAR), η οποία είναι μια επιτροπή από εκπροσώπους των κρατών μελών, της οποίας προεδρεύει η Επιτροπή. Τα μέτρα μπορούν να εφαρμοστούν, μόνο μετά τη θετική γνωμοδότηση της επιτροπής STAR και την έγκριση της Επιτροπής.

Στο πλαίσιο του κανονισμού της αγροτικής ανάπτυξης, τα κράτη μέλη και οι περιφέρειες οφείλουν να υποβάλουν έκθεση αξιολόγησης πριν, κατά τη διάρκεια και μετά το πέρας της προγραμματικής περιόδου, για τα σχέδια της αγροτικής τους ανάπτυξης. (http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/agrienv/rep_en.pdf)

2.6 Μέτρα και στόχοι γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων.

Η ανάλυση των επιπτώσεων των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων είναι πολύπλοκη. Οι αξιολογήσεις κανονικά θα έπρεπε να αφορούν κάθε μέτρο και αντίστοιχα τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του, καθώς στη συνέχεια να συντάσσονται κάποια γενικότερα συμπεράσματα για τις επιπτώσεις των μέτρων στο σύνολό τους. Αυτό συχνά δεν είναι δυνατόν διότι δεν υπάρχει επαρκές εμπειρικό υλικό (συμπεριλαμβανομένων των δεδομένων παρακολούθησης) στη διάθεση των αρμοδίων. Είναι ιδιαίτερα δύσκολο να απομονωθούν οι επιδράσεις συγκεκριμένα των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων μέσα από τις πολλές άλλες οδηγίες που επηρεάζουν τα περιβαλλοντικά αποτελέσματα. Αυτό που μπορεί να γίνει, όμως, είναι να παρέχει η κεντρική Επιτροπή μια λίστα των συμμετεχόντων κρατών μελών και των περιφερειών καθώς και των συμπερασμάτων και των επιπτώσεων της επιλογής των μέτρων τους και να εξάγονται κάποια γενικότερα συμπεράσματα.

Παρακάτω, είναι μόνο οι κυρίως αναμενόμενες επιπτώσεις που αναφέρονται, κατά σειρά σπουδαιότητας. Η σχετική σημασία μπορεί να εξαρτάται από τις λεπτομέρειες των εν λόγω μέτρων. Ορισμένα μέτρα μπορούν επίσης να έχουν πρόσθετες δευτερεύουσες επιπτώσεις, οι οποίες δεν είναι εισηγμένες.

2.7 Μέτρα που αφορούν την παραγωγική διαχείριση της γης

α) Μείωση εισροής: Αυτή η κατηγορία των μέτρων περιλαμβάνει μείωση της χρήσης των λιπασμάτων και διαφόρων φυτοπροστατευτικών προϊόντων όταν είναι μέρος μιας ολοκληρωμένης γεωργικής προσέγγισης. Μπορεί επίσης να συνδυαστεί με μέτρα αμειψισποράς. Αποτελέσματα της μείωσης της εισόδου μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν και από άλλα μέτρα (π.χ. βιολογική γεωργία). Αναμενόμενες επιπτώσεις περιλαμβάνουν: την εξασφάλιση ποιότητας του νερού, ενισχυμένη βιοποικιλότητα και της ποιότητας του εδάφους.

β) Βιολογική καλλιέργεια: Αυτή είναι μια σαφώς καθορισμένη και ελεγχόμενη προσέγγιση της καλλιέργειας η οποία ενσωματώνει ένα ευρύτερο φάσμα μέτρων. Αναμενόμενες επιπτώσεις περιλαμβάνουν την ενίσχυση της ποιότητας του εδάφους, τη διατήρηση της ποιότητας του νερού και την ενίσχυση της βιοποικιλότητας.

γ) Εκτατικοποίηση της κτηνοτροφίας: Αυτό μπορεί να αναμένεται να έχει θετικές επιπτώσεις για την ποιότητα του νερού, την ποιότητα του εδάφους, τη βιοποικιλότητα και την προστασία του φυσικού τοπίου.

δ) Μετατροπή της αρόσιμης γης σε λιβάδια: Με τη μετατροπή της αρόσιμης γης σε λιβάδι μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις στην ποιότητα και την ποσότητα του νερού, την ποιότητα του εδάφους, τη βιοποικιλότητα και το τοπίο.

ε) Καλλιέργειες υπό κάλυψη: Η κάλυψη των καλλιεργειών μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις στην ποιότητα του νερού, του εδάφους και στη βιοποικιλότητα. Μπορεί επίσης να βοηθήσει στην πρόληψη κατά της διάβρωσης του εδάφους και κατά συνέπεια να βοηθήσει και στην πρόληψη των δασικών πυρκαγιών.

στ) Δράσεις σε τομείς ειδικού ενδιαφέροντος για τη βιοποικιλότητα και τη φύση: Μέτρα για την προώθηση της διατήρησης της βιοποικιλότητας στις περιοχές αυτές είναι πολλές και ποικίλες και περιλαμβάνουν π.χ. αναβολή κλαδέματος σε συγκεκριμένες ημερομηνίες για την προστασία των φωλιών, δημιουργία ζωνών ανάσχεσης. Μπορούν να υπάρξουν δευτερογενείς θετικές επιπτώσεις στην ποιότητα και την ποσότητα του νερού.

ζ) Γενετική ποικιλότητα: Αυτό το μέτρο αφορά την εκτροφή σπάνιων τοπικών γηγενών (στον αντίστοιχο τόπο) φυλών, οι οποίες κινδυνεύουν να εξαφανιστούν από την κτηνοτροφία. Καθώς, και τη διατήρηση των φυτικών γενετικών πόρων που απειλούνται με γενετική διάβρωση. Η προβλεπόμενη επίπτωση θα είναι στη διατήρηση και ίσως αύξηση της γενετικής ποικιλότητας, ενώ δευτερεύουσες επιπτώσεις θα υπάρχουν και στο τοπίο.

η) Συντήρηση των υφιστάμενων βιώσιμων και εκτατικών συστημάτων καλλιέργειας: Πολλά διαφορετικά μέτρα υπάρχουν για την καλύψη αυτού του στόχου. Οι θετικές επιπτώσεις που αναμένονται είναι στη βιοποικιλότητα, το τοπίο και σε ορισμένες περιπτώσεις στην ποιότητα του νερού και του εδάφους.

θ) Διαμόρφωση τοπίου: Το μέτρο αυτό αφορά τη διατήρηση γεωργικών συστημάτων που οδηγούν, ως παρενέργεια, στη διατήρηση ενός τοπίου με ποιοτικά χαρακτηριστικά. Οι καλλιεργητικές πρακτικές στην εφαρμογή τη γεωργίας έχουν αντίκτυπο στη βιοποικιλότητα. Οπότε ορθές καλλιεργητικές πρακτικές οδηγούν και σε μια γενικότερη διατήρηση του παραδοσιακού τοπίου.

ι) Μέτρα για τη μείωση της χρήσης του ύδατος: Αυτά είναι σχεδιασμένα για τη διατήρηση των υδατικών πόρων από μέτρα που θεσπίζουν τη μειωμένη χρήση τους ή έστω τη μείωση της απώλειάς του απ' το έδαφος (π.χ. με τη χρήση εδαφοκαλυπτικού).

2.8 Μέτρα που σχετίζονται με μη παραγωγική διαχείριση της γης.

α) Ακαλλιέργεια: Η παύση της καλλιέργειας για λόγους διαχείρισης της προστασίας του περιβάλλοντος θα μπορούσε να αναμένεται να έχει θετικές επιπτώσεις στη βιοποικιλότητα, την ποιότητα των υδάτων και τη διάβρωση του εδάφους. Τα μέτρα βρίσκουν εφαρμογή τόσο σε μεγάλες περιοχές (π.χ. δασικές εκτάσεις) όσο και σε μικρότερες ιδιωτικές εγκαταστάσεις. Είναι αξιοσημείωτο πως η παύση της καλλιέργειας πρέπει να εφαρμόζεται σύμφωνα με ειδικές για το χώρο συνθήκες και συχνά χρειάζεται να εφαρμόζεται σε συνδυασμό με την κατάλληλη διαχείριση, διότι απλή εγκατάλειψη μπορεί να προκαλέσει μεγαλύτερα περιβαλλοντικά προβλήματα. (European Commission Directorate General for Agriculture and Rural Development, 2005).

Κεφάλαιο 3:

ΕΓΓΡΑΦΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (Ε.Π.Α.Α.) 2000-2006

3.1 Άξονες Προτεραιότητας

Η Ε.Ε., με βάση τον κανονισμό 1257/99 για την αγροτική ανάπτυξη, εφαρμόζει τα λεγόμενα γεωργοπεριβαλλοντικά προγράμματα, τα οποία στηρίζουν οικονομικά κάποιες ειδικά σχεδιασμένες γεωργικές πρακτικές, που συμβάλλουν στην προστασία του περιβάλλοντος και στην διατήρηση της υπαίθρου. Είναι υποχρεωτικά σε όλα τα προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης και οι γεωργοί δεσμεύονται, τουλάχιστον επί πενταετία, να υιοθετούν περιβαλλοντικά φιλικές γεωργικές τακτικές οι οποίες υπερβαίνουν τη συνήθη καλή γεωργική πρακτική. Ως ανταπόδοση λαμβάνουν πληρωμές που αντισταθμίζουν το επιπρόσθετο κόστος και την απώλεια εισοδήματος που προκύπτουν λόγω των τροποποιημένων γεωργικών πρακτικών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2003).

Σύμφωνα με το Έγγραφο Προγραμματισμού Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΠΑΑ 2000-2006), του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων της Ελλάδας, τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα που περιλαμβάνονται στον άξονα προτεραιότητας 3, στοχεύουν σε τρόπους χρήσης της γεωργικής γης και μεθόδους γεωργικής πρακτικής, που κρίνονται συμβατοί με την προστασία και τη βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος. Λαμβάνοντας υπόψη την ποικιλομορφία της κατάστασης του περιβάλλοντος στις διάφορες περιοχές του ελλαδικού χώρου και τις ιδιαιτερότητες των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και των συνεπειών του σε αυτό, εφαρμόζεται για την υλοποίηση των μέτρων ζωνική προσέγγιση στα διάφορα διοικητικά επίπεδα, (π.χ. εθνικό, περιφερειακό, τοπικό).

Το Έγγραφο Προγραμματισμού Αγροτικής Ανάπτυξης (Ε.Π.Α.Α.) 2000-2006 ήταν εγκεκριμένο πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που εφαρμόστηκε σε εθνικό επίπεδο, με απόφαση της υπό τον αριθμό Ε(2000) 2733/27.9.2000. Κατά τη διάρκεια εφαρμογής του χρήστηκαν αναγκαίες αλλαγές-διευκρινήσεις, με αποτέλεσμα να τροποποιηθεί η δράση μέσω αυτού σύμφωνα με τις αποφάσεις υπ' αριθμό C(2003) 3139/22.8.2003 και C(2005) 1690/31.5.2005. Το συνολικό κόστος (δημόσια δαπάνη) του προγράμματος, για την περίοδο αυτή, ανήλθε στα 2,69 δις. Το ΕΠΑΑ αποτελείτο

αρχικά από 4 Άξονες Προτεραιότητας που αυξήθηκαν σε 6 και 16 Μέτρα που στην τελικά έγιναν 25. (<http://www.minagric.gr/greek/EPAA/INDEX%201/INDEX%201.HTM>)

Το ΕΠΑΑ συμβαδίζοντας με το γενικότερο κλίμα της ανάπτυξης της γεωργίας εκπλήρωνε κατά το διάστημα 2000-2006 τους εξής γενικούς στόχους που προωθούσαν τα εξής:

1. Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής γεωργίας σε συνθήκες όξυνσης του ανταγωνισμού.
2. Τη βιώσιμη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαθρου σε αρμονία με το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον.
3. Τη διατήρηση του περιβάλλοντος και της κοινωνικής συνοχής για το σύνολο του αγροτικού πληθυσμού.

Σε συνδυασμό με άλλα προγράμματα του υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (π.χ. Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης και Ανασυγκρότησης της Υπαίθρου, Leader+) προσπάθησε να αντιμετωπίσει τις διαρθρωτικές αδυναμίες του αγροτικού τομέα της χώρας μας και γι' αυτό το λόγο προώθησε μέτρα που στοχεύουν στη στήριξη των τοπικών κοινωνιών, τη διατήρηση και προστασία της πλούσιας Ελληνικής χλωρίδας και πανίδας, τη διαμόρφωση μοναδικών αγροτικών τοπίων και τη διάσωση σπάνιων αγροτικών ζώων και καλλιεργούμενων ποικιλιών.

3.1.α Άξονας προτεραιότητας 1: Πρόωρη συνταξιοδότηση.

Καν.(ΕΚ)1257/99, Άρθρο 10 έως 12

Ο άξονας1 αποτελείται από ένα μέτρο (Μ.1.1.: «Πρόωρη συνταξιοδότηση αγροτών») με σκοπό την επίλυση δύο διαρθρωτικών προβλημάτων του αγροτικού τομέα, τη γήρανση του αγροτικού πληθυσμού και το μικρό μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Ο άξονας αυτός στόχευε στην πρόωρη συνταξιοδότηση ώστε οι καλλιέργειες να περνούν σε νέους αγρότες και να ανανεωθεί ο γεωργικός πληθυσμός της χώρας. Έτσι, οι ηλικιωμένοι αγρότες που σταματούσαν την αγροτική απασχόληση εξασφαλιζόνταν με ικανοποιητικό εισόδημα και ταυτόχρονα δόθηκε δυνατότητα δημιουργίας νέων, διευρυμένων, οικονομικά βιώσιμων επιχειρηματικών εστιών στον αγροτικό τομέα.

Στόχοι του μέτρου αυτού ήταν:

- Παροχή εισοδήματος στους ηλικιωμένους γεωργούς, οι οποίοι αποφασίζουν να παύσουν τη γεωργική δραστηριότητα.
- Την άμβλυνση του οξυμένου δημογραφικού προβλήματος των απασχολούμενων στη γεωργία και η ενίσχυση της δημιουργίας οικονομικά βιώσιμων γεωργικών εκμεταλλεύσεων μέσω της αύξησης του μεγέθους τους.

Η βαρύτητα του μέτρου σε σχέση με το συνολικό πρόγραμμα είναι σε ότι αφορά τη Δημόσια δαπάνη 45,38% και σε ότι αφορά την κοινοτική συμμετοχή το 50,46%.

3.1.β Αξονας προτεραιότητας 2: Ολοκληρωμένες Παρεμβάσεις για τις Μειονεκτικές Περιοχές.

Καν. (ΕΚ) 1257/99, Άρθρο 13

Ο δεύτερος άξονας του ΕΠΑΑ αποτελείται από ένα μέτρο (Μ.2.1.) «Αντιστάθμιση υπέρ των περιοχών που παρουσιάζουν Φυσικά Μειονεκτήματα» Εξισωτική αποζημίωση Νο1(μειονεκτικών περιοχών) και περιλαμβάνει την παροχή ενίσχυσης προς τους αγρότες των μειονεκτικών, ορεινών περιοχών και τους μετακινούμενους κτηνοτρόφους, ως αντιστάθμιση για τα προβλήματα που τους δημιουργούν τα μόνιμα φυσικά μειονεκτήματα των περιοχών τους.

Η χρηματοοικονομική βαρύτητα του μέτρου σε σχέση με το συνολικό πρόγραμμα είναι σε ότι αφορά την Δημόσια Δαπάνη 33,72% και σε ότι αφορά την Κοινοτική Συμμετοχή 14,51%.

3.1.γ Αξονας προτεραιότητας 3: Γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα.

Καν. (ΕΚ) 1257/99, Άρθρο 22 και 53 παρ. 2

Ο τρίτος άξονας περιλάμβανε αρχικά 13 υπομέτρα τα οποία μετά (τροποποίηση του 2003) αυξήθηκαν κατά 4 ακόμη, σκοπός των οποίων ήταν να ενισχύουν τις μεθόδους της γεωργικής παραγωγής, με τις οποίες επιτυγχάνεται η προστασία του περιβάλλοντος, η διατήρηση της φυσιογνωμίας του αγροτικού χώρου και η παραγωγή προϊόντων ποιότητας. (<http://www.minagric.gr/greek/EPAA/GEWRGOPERIBAL/GEWRGOPERIBAL%CE%9F%CE%9D%CE%A4.htm>)

Στόχος των μέτρων αυτών ήταν:

- η εφαρμογή μεθόδων γεωργικής παραγωγής που κρίνονται συμβατοί με την προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος, των φυσικών πόρων, του εδάφους και της γενετικής ποικιλομορφίας.
- η μείωση των αρνητικών επιπτώσεων των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στο περιβάλλον και ειδικότερα στην ποιότητα του νερού, του εδάφους και της βιοποικιλότητας.
- η εισαγωγή αειφορικών πρακτικών, πέραν των συνήθων, για την προστασία του εδάφους και τον έλεγχο της φυσικής, χημικής και βιολογικής υποβάθμισής του.

Η κοινοτική συμμετοχή ορίστηκε στο 75% των επιλέξιμων δαπανών. Ενώ, η βαρύτητα των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων ως προς την συνολική Δημόσια Δαπάνη του προγράμματος ανήλθε στο 13,78% και όσον αφορά την κοινοτική συμμετοχή ήταν 27,65%. Επιπλέον, υπήρξαν πρόσθετοι πόροι από την εφαρμογή των άρθρων 3 και 5 του Καν.(ΕΚ)1259/99. Τα μέτρα του Άξονα Προτεραιότητας 3 ήταν τα κάτωθι:

M.3.1.: «Βιολογική Γεωργία»

Το μέτρο αυτό στοχεύει στην αποκατάσταση της ισορροπίας ανάμεσα στο γεωργικό και φυσικό περιβάλλον και στην παραγωγή ανταγωνιστικών προϊόντων ποιότητας. Στο νέο πρόγραμμα μετά την τροποποίηση του 2002 δεν υπάρχουν πλέον περιορισμοί, όλες οι περιοχές και όλες οι καλλιέργειες είναι επιλέξιμες. Όσοι έχουν ολοκληρώσει μια πενταετία και πληρούν τις προϋποθέσεις του προγράμματος μπορούν να επανενταχθούν.

M.3.2.: «Βιολογική Κτηνοτροφία»

Το δεύτερο μέτρο έχει τους ίδιους στόχους με το πρώτο και άρχισε να εφαρμόζεται στα τέλη του 2001. Το πρόγραμμα τροποποιήθηκε το 2002 και απλοποιήθηκαν οι όροι ένταξης. Αφορά την ποιμενική αιγο-προβατοτροφία, τη βοοτροφία ελεύθερης βοσκής, την εσταυλισμένη βοοτροφία και τη χοιροτροφία. Στο πλαίσιο του προγράμματος επιδοτείται η διατήρηση του Ελληνικού Ποιμενικού Σκύλου.

M.3.3.: «μακροχρόνια παύση Εκμετάλλευσης Γεωργικών Γαιών.» (δε συνεχίζεται)

Το μέτρο αυτό είναι συνεχιζόμενο από την προηγούμενη προγραμματική περίοδο, εγκρίθηκε ως πρόγραμμα με την αριθμ. Ε(96) 1144/19-7-96, απόφαση της Επιτροπής. Στο Μέτρο δεν προβλέπεται να ενταχθούν νέοι δικαιούχοι, καθώς ουσιαστικά έχει «κλείσει».

M.3.4.: «Εκτατικοποίηση της Κτηνοτροφίας»

Το μέτρο αυτό αποσκοπεί στην προστασία των εδαφών από τη διάβρωση και στη διατήρηση της βιοποικιλότητας μέσω της μείωσης της βοσκοφόρτισης των επιβαρυσμένων βοσκοτόπων και στην ορθολογική διαχείρισή τους.

M.3.5.: «Μείωση της Νιτρορύπανσης γεωργικής προέλευσης» (εφαρμόζεται ήδη)

Με την υλοποίηση του μέτρου αυτού επιδιώκεται η επιτάχυνση και ενδυνάμωση των παρεμβάσεων μείωσης της νιτρορύπανσης και αυτών της αποκατάστασης του υποβαθμισμένου λόγω της γεωργικής δραστηριότητας περιβάλλοντος στις περιοχές εφαρμογής.

Το πρόγραμμα αυτό εφαρμόζεται ήδη στη Θεσσαλία και στη Φθιώτιδα, ενώ απλοποιείται και επεκτείνεται στην περιοχή της Κωπαΐδας.

M.3.6.: «Περιβαλλοντική Προστασία της Λίμνης Παμβώτιδας»

Στόχος του μέτρου αυτού ήταν η προστασία της λίμνης από τις αρνητικές επιπτώσεις των γεωργικών δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα στην ευρύτερη περιοχή, επιδοτώντας τους αγρότες να προβούν σε αγρανάπαυση και αμιγείσπορα. Οι στόχοι θα επιτευχθούν με την εφαρμογή συγκεκριμένων παρεμβάσεων οι οποίες ξεπερνούν την απλή εφαρμογή των Κωδικών Ορθής Γεωργικής Πρακτικής (Κ.Ο.Γ.Π.)

Στο μέτρο δεν υπήρξαν δικαιούχοι.

M.3.7.: «Πρόγραμμα Απειλούμενων Αυτόχθονων Φυλών Αγροτικών Ζώων»

Το πρόγραμμα αυτό είναι συνεχιζόμενο και στοχεύει στη διατήρηση και αύξηση του αριθμού των ζώων που ανήκουν σε σπάνιες αυτόχθονες φυλές που κινδυνεύουν με εξαφάνιση λόγω εγκατάλειψης. Σκοπός του μέτρου είναι η καθιέρωση ενίσχυσης στους κατόχους κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων ασφαλείας.

M.3.8.: «Διατήρηση εκτατικών Καλλιεργειών που κινδυνεύουν από Γενετική Διάβρωση»

Το μέτρο αυτό στοχεύει στη διατήρηση των ντόπιων ποικιλιών που κινδυνεύουν να χαθούν, έπειτα από την παρατήρηση πως η καλλιέργεια πολλών ειδών και ποικιλιών είχε περιορισθεί σημαντικά ώστε να κινδυνεύουν από γενετική διάβρωση ή πλήρη εξαφάνιση. Σκοπός του μέτρου είναι να αντιστρέψει την υπάρχουσα αυτή κατάσταση με κατάλληλες παρεμβάσεις παρεμβάσεις.

M.3.9.: «Πρόγραμμα διαχείρισης των Λιμνών και Λιμνοθαλασσών Θράκης»

Το πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει τις περιοχές του δικτύου Natura 2000 και συγκεκριμένα για τις περιοχές «δέλτα Νέστου και Λιμνοθάλασσα κεραμωτής» (A11500010) και οι «Λίμνες και Λιμνοθάλασσες της Θράκης» (A 11300009).

Το μέτρο αυτό επιδοτεί τους αγρότες να προβούν σε αγρανάπαυση, ώστε να μειωθούν οι πιέσεις που ασκούνται απ' τη γεωργία στους υδάτινους πόρους της περιοχής.

M.3.10.: «Πρόγραμμα διαχείρισης παραλίμνιων εκτάσεων της περιοχής του Δικτύου Natura 2000: «Λίμνες Βόλβης-Κορώνειας»(A12200001).

Αντίστοιχα με το μέτρο 3.9. είναι ένα μέτρο που στοχεύει στην ορθολογικότερη διαχείριση των υδατικών πόρων και τη μείωση της ρύπανσης που προκαλείται από τα λιπάσματα, ωθώντας τους αγρότες μέσω επιδοτήσεων να προβούν σε αγρανάπαυση και αμειψισπορά.

M.3.11.: «Διατήρηση και Αποκατάσταση Φυτοφρακτών»

Ένα απ' τα νεότερα μέτρα (πότε εφαρμόστηκε;) που επιδοτούσε τους αγρότες για διατήρηση και αποκατάσταση των φυτοφρακτών στους νομούς Έβρου και Ιωαννίνων.

M.3.12.: «Διατήρηση και Ανακατασκευή Αναβαθμίδων σε Επικλινείς εκτάσεις για την προστασία των εδαφών από τη διάβρωση».

Νέο μέτρο και αυτό που αποσκοπεί στην καθιέρωση καθεστώτος ενίσχυσης για την ανακατασκευή-επέκταση αναβαθμίδων.

M.3.13.: «Διατήρηση γεωργικών εκτάσεων για την προστασία ειδών άγριας Πανίδας.»

Η εφαρμογή του νέου αυτού μέτρου πρόκειται για μια εναρμόνιση με την οδηγία 79/409/ΕΟΚ του Συμβουλίου και ιδιαίτερα με τα άρθρα 4 και 7 και αποσκοπούσε στη διατήρηση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων.

Εφαρμόστηκε, κυρίως, σε προτεινόμενες περιοχές Natura 2000, που αποτελούν τόπο διαβίωσης ειδών άγριας ζωής, όπως η Καφέ Αρκούδα, το Κιρκινέζι και άλλα.

M.3.14.: «Προστασία Παραδοσιακού Ελαιώνα της Άμφισσας»

Με το μέτρο καθιερώθηκε καθεστώς ενίσχυσης, το οποίο αποσκοπούσε στην ενθάρρυνση των αγροτών να εφαρμόσουν πρακτικές που υπερβαίνουν αυτές των Κ.Ο.Γ.Π. και τις «συνήθειες» καλλιεργητικές με στόχο τη διατήρηση και προστασία του ελαιώνα και των χαρακτηριστικών του όπως είναι σήμερα.

Το μέτρο εφαρμόστηκε στις γεωργικές εκτάσεις των Δημοτικών Διαμερισμάτων Αγίου Γεωργίου, Αγίου Κωνσταντίνου, Άμφισσας, Δροσοχωρίου, Ελαιώνα, Σερνικακίου, Δελφών, Χρυσσού, Αγίας Ευθυμίας, Ιτέας, Κίρρας και του Δήμου Αράχωβας. Επιλέξιμες είναι οι εκτάσεις εντός της περιοχής παρέμβασης οι οποίες καλλιεργούνται με ελαιόδεντρα και μέχρι συνολική έκταση 6000Ha.

Μ.3.15.: «Διατήρηση Παραδοσιακού Αμπελώνα Ν.Θήρας».

Στα νησιά Θήρα και Θηρασιά, λόγω των ειδικών οικολογικών συνθηκών που επικρατούν (συχνοί και ισχυρές εντάσεων άνεμοι, εδάφη ξηρά και φτωχά) έχει επικρατήσει ένα ιδιόρρυθμο κυπελλοειδές στεφανωτό ή με γυριστές τις κληματίδες. Η χρήση αυτών των ιδιόρρυθμων κυπελλοειδών συνέβαλε στη διαμόρφωση των Θηραϊκών αμπελώνων και του ευρύτερου Θηραϊκού τοπίου. Με το μέτρο καθιερώνεται καθεστώς ενίσχυσης προκειμένου οι αγρότες να αναλάβουν δεσμεύσεις που υπερβαίνουν την εφαρμογή των Κ.Ο.Γ.Π. με στόχο την προστασία του θηραϊκού τοπίου και των χαρακτηριστικών του, όπως έχει διαμορφωθεί στην πορεία των χρόνων.

Επιλέξιμες για ενίσχυση ήταν οι γεωργικές εκτάσεις εντός της περιοχής παρέμβασης, οι οποίες καλλιεργούνται με αμπέλια και μέχρι συνολική έκταση 1500Ha.

Μ.3.16.: «Περιβαλλοντική Προστασία των Λιμνών Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας Βεγορίτιδας, Πετρών (GR1340004) – Λίμνες Ζάζαρης και Χειμαδίτιδας (GR 1340005)»

Η εντατική γεωργία της πειραματικής ζώνης των λιμνών Βεγορίτιδας, Πετρών, Ζάζαρης και Χειμαδίτιδας ασκεί σοβαρές πιέσεις στο οικοσύστημα. εκ των οποίων δύο είναι οι σημαντικότερες:

- Η εξάντληση των υδροτοπικών υδάτων ιδιαίτερα κατά τους θερμούς και ξηρούς μήνες, οπότε εμφανίζονται οι μέγιστες αρδευτικές ανάγκες των καλλιεργούμενων φυτών.
- Η υποβάθμιση της ποιότητας των υδροτοπικών υδάτων από ρύπανση γεωργικής προέλευσης (λιπάσματα).

Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων με στόχο τη σταδιακή αποκατάσταση του Οικοσυστήματος της περιοχής προτείνονται η καθιέρωση κινήτρων στους αγρότες της περιοχής ώστε να υιοθετήσουν πρακτικές πέραν των συνήθων (Κ.Ο.Γ.Π.) για τη μείωση της κατανάλωσης αρδευτικού νερού.

Μ.3.17.: «Προστασία της Λίμνης Δοϊράνης»

Το υδροχαρές δάσος των Μουριών και η λίμνη Δοϊράνης αντιμετωπίζουν χρόνια προβλήματα από την υπεράντληση των υδάτων λόγω της έντονης γεωργικής δραστηριότητας η οποία ασκείται στην περιοχή.

Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων με στόχο τη σταδιακή αποκατάσταση του Οικοσυστήματος της περιοχής προτείνεται η καθιέρωση κινήτρων στους αγρότες της περιοχής προκειμένου να υιοθετήσουν πρακτικές πέραν των συνθηκών (Κ.Ο.Γ.Π.) για τη μείωση της κατανάλωσης αρδευτικού νερού.

Το μέτρο εφαρμόστηκε στις παραλίμνιες εκτάσεις των Δήμων Μουριών και Δοϊράνης. Επιλέξιμες για ένταξη εκτάσεις θεωρούνται οι αρδευόμενες εκτάσεις αραβοσίτου, μηδικής, τριφύλλια και βάμβακος και μέχρι συνολική έκταση περίπου 2000Ha.

3.1.δ Άξονας προτεραιότητας 4: Δασώσεις Γεωργικών Γαιών.

Καν. (ΕΚ) 1257/99, Άρθρο 31

Ο τέταρτος άξονας αποτελείται από ένα μέτρο (Μ.4.1.: «Δασώσεις Γεωργικών Γαιών») με στόχος την ενίσχυση της δάσωσης γεωργικών εκτάσεων, ώστε να επιτευχθεί αύξηση της δασοκάλυψης της χώρας. Κύριος σκοπός είναι:

- Η ανάπτυξη των δασικών πόρων
- Η βελτίωση της βιοποικιλότητας
- Η προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος, και
- Η διατήρηση του τοπίου και του φυσικού χώρου γενικότερα.

Η χρηματοοικονομική βαρύτητα του μέτρου σε ότι αφορά στην Δημόσια Δαπάνη είναι **6,53%** και σε ότι αφορά στη Κοινοτική Συμμετοχή είναι **6,58%**.

3.1.ε Άξονας προτεραιότητας 5: Εφαρμογή και τήρηση Προτύπων.

Καν. (ΕΚ) 1257/99, Άρθρο 31

Καν. 445/02, Άρθρα 54 και 55

Ο άξονας πέντε αποτελείται από δύο μέτρα (Μ.5.1. «Εφαρμογή και τήρηση προτύπων», Μ.5.2. «Χρήση υπηρεσιών παροχής συμβουλών στον τομέα της γεωργίας»).

Η βαρύτητα των συγχρηματοδοτούμενων ενεργειών του μέτρου στο σύνολο της Δημόσιας Δαπάνης του ΕΠΑΑ είναι 0,50% ήτοι ποσό 15,0 εκ. ΕΥΡΩ με κοινοτική συμμετοχή 50%.

3.1.στ Άξονας προτεραιότητας 6: Ποιότητα τροφίμων.

Ο άξονας αποσκοπούσε στη στήριξη μεθόδων παραγωγής που αποβλέπουν στη βελτίωση της ποιότητας των γεωργικών προϊόντων και τροφίμων και την προώθησή τους με στόχους:

- Την παροχή εγγυήσεων στους καταναλωτές
- Την επίτευξη προστιθέμενης αξίας για τα πρωτογενή προϊόντα του γεωργικού τομέα και στη βελτίωση των δυνατοτήτων διάθεσής τους στην αγορά
- Τη βελτίωση της ενημέρωσης των καταναλωτών όσον αφορά τη διαθεσιμότητα και τις προδιαγραφές των προϊόντων ποιότητας.

Τα μέτρα του άξονα 6 ΔΕΝ ΕΦΑΡΜΟΣΤΗΚΑΝ.

3.1.ζ Μέτρο: Τεχνική Στήριξη Ε.Π.Α.Α.

Αποτελείται από ένα μέτρο «αξιολόγηση-τεχνική στήριξη Ε.Π.Α.Α.» με τις εξής δράσεις:

- Αξιολόγηση του προγράμματος στις οποίες περιλαμβάνονται η ενδιάμεση αξιολόγηση και η ενημέρωσής της, καθώς και η εκ των υστέρων αξιολόγηση.

Δράσεις δημοσιότητας-πληροφόρησης του προγράμματος και ενημέρωση-ευαισθητοποίηση του αγροτικού πληθυσμού για την αναγκαιότητα εφαρμογής των Κ.Ο.Γ.Π. (<http://www.minagric.gr/greek/EPAA/INDEX%201/INDEX%201.HTM>)

ENOTHTA B :

Κεφάλαιο 1:

ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ, ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΛΕΓΧΟΥ ΤΗΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

1.1 Γενικά

Χρειάζεται να γίνει σαφής η διάκριση μεταξύ των κοινών στοιχείων του οικονομικού ελέγχου, της παρακολούθησης και αξιολόγησης, εφόσον αυτές είναι συμπληρωματικές αν και διαφορετικές. Το επίκεντρο των ελέγχων είναι η σωστή διοικητική και οικονομική διαχείριση των μέτρων.

Η παρακολούθηση είναι μια συνεχής και συστηματική ανασκόπηση των δραστηριοτήτων των εισροών του προϋπολογισμού, που χρηματοδοτούνται στο πλαίσιο των μέτρων και των δεδομένων σχετικά με τα αρχικά αποτελέσματα σε επίπεδο έργων. Η παρακολούθηση επιτρέπει να ελεγχθούν τα αποτελέσματα του προγράμματος (αγαθά και υπηρεσίες που χρηματοδοτούνται και παρέχονται στο πλαίσιο του προγράμματος) των οποίων επωφελούνται οι δικαιούχοι χάρη στους συγκεντρωθέντες πόρους (δημοσιονομικά και διοικητικά μέσα). Παράγει ποσοτικά δεδομένα, παρέχει ανατροφοδότηση σχετικά με την ορθή εφαρμογή των μέτρων και συμβάλλει στη σωστή διαχείριση των δημόσιων δαπανών και παρέχει πολύτιμες πληροφορίες για την αξιολόγηση των μέτρων. Πρόκειται για μόνιμη διαδικασία η οποία εφαρμόζεται κατά την εκτέλεση του προγράμματος με σκοπό να διορθώνεται αμέσως κάθε παρέκκλιση σε σχέση με τους λειτουργικούς στόχους και να βελτιώνεται η απόδοση του προγράμματος, διευκολύνοντας κατ' αυτό τον τρόπο τη διόρθωση των αποκλίσεων από τους επιχειρησιακούς στόχους.(http://ec.europa.eu/agriculture/rur/eval/index_el.htm)

Ενώ η αξιολόγηση εξετάζει τα αποτελέσματα και τις επιπτώσεις των προγραμμάτων - με την αξιολόγηση τους αποτελεσματικότητας, της αποδοτικότητας, και την καταλληλότητα των μέτρων – και συμβάλλει στη χάραξη της διαμόρφωση και στον επαναπροσδιορισμό των πολιτικών. Με τον τρόπο αυτό, η αξιολόγηση βασίζεται σε μεγάλο βαθμό από τα δεδομένα και πληροφορίες που συλλέγονται από την παρακολούθηση η οποία προτείνει μια πρόιμη αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο δραστηριότητες.

Ορισμένες χώρες έχουν αναπτύξει σύνθετα συστήματα παρακολούθησης (π.χ. Φινλανδία, Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο) που περιλαμβάνουν τεχνική παρακολούθηση καθώς επίσης αξιολόγηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων και ειδικά ερευνητικά προγράμματα. Σε άλλες χώρες, τα συστήματα παρακολούθησης εστιάζονται κυρίως στην διοικητική παρακολούθηση και δεν παρέχουν πληροφορίες σχετικά με τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις.

Οι εκθέσεις ελέγχου μπορούν να αποτελέσουν πολύτιμη πηγή πληροφοριών για τη βελτίωση των προγραμμάτων, αν και ο αρχικός τους στόχος δε συγκλίνει, ουσιαστικά ωφελούν τις αρχές με επιτόπια επιθεώρηση της κατάστασης. (http://www.rudi-europe.net/uploads/media/RuDI_Extended_Policy_Brief_Elinika_01.pdf)

1.2 Αξιολόγηση

Πιο αναλυτικά, η αξιολόγηση είναι μια διαδικασία κρίσης των παρεμβάσεων ανάλογα με τα αποτελέσματά τους, τις επιπτώσεις και τις ανάγκες που επιδιώκουν να καλύψουν. Η αξιολόγηση εξετάζει την αποτελεσματικότητα (τον βαθμό επίτευξης των στόχων), την αποδοτικότητα (την καλύτερη σχέση μεταξύ πόρων και επιτευχθέντων αποτελεσμάτων), και την καταλληλότητα μιας παρέμβασης (τον βαθμό στον οποίο οι στόχοι της παρέμβασης ανταποκρίνονται σε ανάγκες, προβλήματα και ζητήματα).

Η αξιολόγηση της αγροτικής ανάπτυξης πρέπει να παρέχει πληροφορίες σχετικά με την εφαρμογή και τον αντίκτυπο των συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων. Οι στόχοι είναι, αφενός, να αυξηθεί η λογοδοσίας και η διαφάνεια όσον αφορά τη νομική άποψη και τον προϋπολογισμό και, από την άλλη πλευρά, να βελτιωθεί η υλοποίηση των προγραμμάτων συμβάλλοντας στην ενημέρωση του σχεδιασμού και των αποφάσεων σχετικά με τις ανάγκες, τους μηχανισμούς υλοποίησης και την κατανομή των πόρων.

Η αξιολόγηση των γεωργικών επιδοτήσεων, όπως και των λοιπών οικονομικών εργαλείων, είναι μια διαδικασία, η οποία εξαρτάται από τα κριτήρια επιλογής τα οποία θέλει κανείς να προτάξει. Συνήθως αρκούν τρία κριτήρια για να καλύψουν ουσιαστικά τις σπουδαιότερες πλευρές της αξιολόγησης και είναι τα εξής: α) Το κριτήριο της περιβαλλοντικής αποτελεσματικότητας, β) το κριτήριο της οικονομικής αποδοτικότητας και γ) το κριτήριο της κοινωνικής δικαιοσύνης (Σκούρτος, Σοφούλης, 1998).

Στην βάση των κριτηρίων αυτών, γίνεται μια προσπάθεια αξιολόγησης των οικονομικών εργαλείων που εφαρμόζονται στον τομέα της γεωργίας, δηλαδή αξιολόγηση των γεωργικών επιδοτήσεων, λαμβάνοντας υπόψη, ότι είναι δύσκολο

εγχείρημα, λόγω έλλειψης στατιστικών και οικονομικών δεδομένων.

Κριτήρια που καλύπτουν οι αξιολογήσεις είναι τα παρακάτω:

1.2.α Περιβαλλοντική αποτελεσματικότητα

Οι επιδοτήσεις έχουν συχνά αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον επειδή υποβοηθούν την διατήρηση και ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων με αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Υπεύθυνες κυρίως για τη δημιουργία περιβαλλοντικών προβλημάτων υπήρξαν οι επιδοτήσεις εισροών, που ευνόησαν την αύξηση της εφαρμογής αγροχημικών και γενικότερα τη μη ορθολογική χρήση τους και οι επιδοτήσεις που συνδέονται με την παραγωγή των αγροτικών προϊόντων που οδήγησαν σε ένα εντατικοποιημένο μοντέλο γεωργίας, προκειμένου να επιτευχθεί μεγαλύτερη παραγωγικότητα και αποδοτικότητα στην γεωργική παραγωγή και στην εγκατάλειψη της γεωργικής δραστηριότητας, ως δευτερογενή συνέπεια της εντατικοποίησης.

Επίσης, η εντατικοποίηση έχει ως δευτερογενή συνέπεια την εγκατάλειψη της γεωργικής δραστηριότητας σε μειονεκτικές περιοχές που δεν μπορούν να ενστερνιστούν, αυτό το εντατικοποιημένο μοντέλο γεωργίας, λόγω εδαφοκλιματικών ή και κοινωνικοοικονομικών συνθηκών. Στην χώρα μας η εντατικοποίηση δεν υπήρξε ενιαία. Δηλαδή, σε άλλες περιοχές ο ρόλος της ήταν καθοριστικός, άλλες καθυστέρησαν να την ακολουθήσουν και άλλες έμειναν στο περιθώριο της (Μπεόπουλος, Σκούρας, 1999), κινδυνεύοντας να εγκαταλειφθούν.

Ένα άλλο παράδειγμα του λανθασμένου τρόπου εφαρμογής των επιδοτήσεων σχετίζεται με την σπατάλη των φυσικών πόρων και ιδιαίτερα του νερού. Συγκεκριμένα, το γεγονός ότι καταβάλλονταν, βάση της εφαρμοζόμενης αγροτικής πολιτικής, υψηλότερες αντισταθμιστικές πληρωμές για τις αρδευόμενες γεωργικές εκτάσεις από ότι για τις μη αρδευόμενες, αποτέλεσε κίνητρο, ώστε οι γεωργοί όχι μόνο να χρησιμοποιούν νερό, αλλά να κάνουν ανεξέλεγκτη χρήση του φυσικού αυτού πόρου.

Στον αντίποδα των αρνητικών επιπτώσεων που επέφεραν στο περιβάλλον οι επιδοτήσεις εισροών και αυτές των γεωργικών προϊόντων, βρίσκονται τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα που παρέχουν κίνητρα στους γεωργούς προκειμένου να εξακολουθήσουν να εφαρμόζουν εκτατικές μεθόδους καλλιέργειας, αποτρέποντας έτσι, την εγκατάλειψη των γεωργικών εκτάσεων ή τη μετατροπή τους σε εντατικής μορφής καλλιέργειες.

1.2.β Οικονομική αποδοτικότητα

Το κριτήριο της οικονομικής αποδοτικότητας έχει αναχθεί σε σημείο αναμφισβήτητης

υπεροχής των οικονομικών εργαλείων (Σκούρτος, Σοφούλης, 1998). Με την εφαρμογή αυτών, η ΚΑΠ επιδιώκει να αυξήσει το αγροτικό εισόδημα και να βοηθήσει στη βελτίωση του κατά κεφαλήν αγροτικού εισοδήματος με άμεση συνέπεια τη δικαιότερη κατανομή του μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Έτσι από την άποψη της οικονομικής αποδοτικότητας θεωρείται ότι τα εισοδήματα των αγροτών σημείωσαν θετική εξέλιξη χάρη στην καθιέρωση των γεωργικών επιδοτήσεων, (άμεσων ενισχύσεων). (Τζουραμάνη, 2003).

Εν τέλει, ενώ τα εφαρμοζόμενα μέχρι σήμερα οικονομικά εργαλεία αποσκοπούσαν περισσότερο στη συλλογή χρηματικών πόρων παρά στην αλλαγή συμπεριφορών, οι νέες πολιτικές αλλαγές που προκύπτουν στον αγροτικό τομέα ενθαρρύνουν την ανάπτυξη της υπαίθρου, την παραγωγή προϊόντων ποιότητας και την τήρηση προτύπων προστασίας περιβάλλοντος, οπότε αποσκοπούν περισσότερο στην αλλαγή συμπεριφορών. Σήμερα, οι ανάγκες στήριξης του αγροτικού εισοδήματος αυξάνονται περισσότερο γιατί το συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον με τις νέες διεθνείς εμπορικές συμφωνίες οδηγεί σε μεγαλύτερη απελευθέρωση τιμών και συνεπώς σε περαιτέρω «έκθεση» των αγροτών στις ανταγωνιστικές συνθήκες της αγοράς. Κάτω από το νέο αυτό πλαίσιο που διαμορφώνεται, οι κίνδυνοι που σχετίζονται με την παραγωγή και συνεπώς με το εισόδημα, θα αυξηθούν. Συνεπώς, είναι ορατή η ανάγκη για τη λήψη συμπληρωματικών μέτρων τόσο σε Ευρωπαϊκό, όσο και Εθνικό επίπεδο που θα σταθεροποιούν και θα διασφαλίζουν τα αγροτικά εισοδήματα χωρίς να δημιουργούν σημαντικές στρεβλώσεις στις αγορές των γεωργικών προϊόντων (Τζουραμάνη, 2003).

1.2.γ Κοινωνική Δικαιοσύνη

Στο θέμα της κατανομής των βαρών και της κοινωνικής δικαιοσύνης (Σκούρτος, Σοφούλης, 1998), τα οικονομικά εργαλεία, κατά κύριο λόγο, εφαρμόζουν στην πράξη την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», η οποία θεωρείται από πολλούς η ουσιαστικότερη έκφραση της δίκαιης κατανομής του κόστους της αντιρρύπανσης. Δεν συμβαίνει, όμως το ίδιο και με τις επιδοτήσεις. Συγκεκριμένα, οι επιδοτήσεις των γεωργικών προϊόντων, σε αντίθεση με άλλα οικονομικά εργαλεία, εφαρμόζουν στην πράξη την αρχή «το κοινωνικό σύνολο πληρώνει», και για το λόγο αυτό θεωρούνται ότι αντιστρατεύονται την δίκαιη κατανομή των βαρών.

1.3 Παρακολούθηση

Η διαδικασία παρακολούθησης της εφαρμογής του ΕΠΑΑ αποτελεί μία από τις πιο σημαντικές ενότητες. Η αξιολόγηση του συστήματος παρακολούθησης εστιάζεται στη ροή της πληροφορίας και τον τρόπο τήρησης αυτής. Κατά τη διάρκεια εφαρμογής του ΕΠΑΑ 2000-2006 υπήρξαν διαφοροποιήσεις στα συστήματα παρακολούθησης κατά άξονα, οπότε η αξιολόγηση έγινε ξεχωριστά ανά άξονα.

Η Διαχειριστική Αρχή τα στοιχεία, για τους άξονες προτεραιότητας, τα λαμβάνει από τον ΟΠΕΚΕΠΕ. Για ορισμένα μέτρα υπήρχαν είτε φορείς διαχείρισης, είτε εξειδικευμένοι φορείς παρακολούθησης και ελέγχου (ΕΘΙΑΓΕ, Κέντρα Γενετικής Βελτίωσης Ζώων, Μ.Κ.Ο) απ' όπου υπήρξε η δυνατότητα άντλησης πρωτογενών στοιχείων.

1.4 Έλεγχοι

Οι έλεγχοι αναφέρονται στη διασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής των διατάξεων για τη διάθεση των πόρων και διακρίνονται σε δύο επίπεδα:

1.4.α Έλεγχοι 1^{ου} επιπέδου:

Διενεργούνται από τους φορείς υλοποίησης (ΔΑ των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων) και διακρίνονται σε:

α. Διοικητικούς: Πραγματοποιούνται στο 100% των αιτήσεων περιλαμβάνουν οπτικούς και διασταυρούμενους ελέγχους σε επίπεδο νομού και επικράτειας, για όλες τις περιπτώσεις και με τα δεδομένα του ολοκληρωμένου συστήματος διαχείρισης και ελέγχου (ΟΣΔΕ) και των κατά περίπτωση Μητρώων. Οι διοικητικοί έλεγχοι σκοπό έχουν να ελεγχθεί η πληρότητα των φακέλων, η τήρηση των προϋποθέσεων από το δικαιούχο και να αποφευχθεί η πολλαπλή καταβολή ενισχύσεων.

β. Επιτόπιους: Πραγματοποιούνται σε ετήσια βάση, σε ποσοστό 5% των δικαιούχων του προγράμματος επί του συνολικού αριθμού των αιτήσεων καταναμημένο σε επίπεδο νομού. Το δείγμα με σκοπό την εξασφάλιση της αντιπροσωπευτικότητας εξάγεται από τη μηχανογραφική βάση δεδομένων σύμφωνα:

- με ανάλυση κινδύνου και κριτήρια επιλογής όπως καθορίζονται και
- τυχαία επιλογή μέχρι ποσοστού 25% επί του συνολικού ποσοστού του δείγματος.

Για κάθε επιτόπιο έλεγχο συντάσσεται πρακτικό το οποίο περιλαμβάνει τις λεπτομέρειες του ελέγχου τις διαπιστώσεις και τυχόν παρατηρήσεις του δικαιούχου.

γ. Έλεγχος από τη δ/ση χωροταξίας & προστασίας περιβάλλοντος: Η Δ/ση χωροταξίας και Προστασίας Περιβάλλοντος, η οποία έχει την ευθύνη εφαρμογής των μέτρων του Άξονα, παρακολουθεί και ελέγχει την πορεία υλοποίησής των από τις κατά τόπους Νομαρχιακές Υπηρεσίες και συντονίζει τις ενέργειές τους.

1.4.β Έλεγχοι 2^ο επιπέδου:

Οι έλεγχοι αυτοί πραγματοποιούνται από τη Διαχειριστική Αρχή του ΕΠΑΑ και είναι ανεξάρτητοι και πέραν των ελέγχων του 1^ο επιπέδου και περιλαμβάνουν:

- Έλεγχο του φυσικού και οικονομικού αντικειμένου τόσο στον τόπο υλοποίησης τους όσο και στην έδρα των φορέων που έχουν στην κατοχή τους πρωτότυπους φακέλους και τα παραστατικά δαπανών.
- Ανάλυση και αξιολόγηση των ελέγχων του 1^ο επιπέδου, των αποφάσεων και των φορέων εφαρμογής.

1.4.γ Εργαστηριακοί έλεγχοι:

Οι εργαστηριακοί έλεγχοι πραγματοποιούνται όπου απαιτείται θεσμικά ή όπου κατά περίπτωση μέτρου αυτό κρίνεται απαραίτητο για τη διασφάλιση της κανονικότητας των παρεμβάσεων.

1.5 Κυρώσεις:

Σε περίπτωση ανυπακοής στους κανονισμούς του ΕΠΑΑ όπως:

1. Δικαιούχοι που δηλώνουν ψευδή στοιχεία ή προσπαθούν να παραπλανήσουν την Υπηρεσία τότε:

- Αποβάλλονται από το μέτρο
- Τυχόν καταβληθέντα ποσά αναζητούνται σαν αχρεωστήτως καταβληθέντα
- Αποκλείονται από το σύνολο των μέτρων του άξονα 3 τουλάχιστον για δύο έτη.

2. Δικαιούχοι που δηλώνουν ανακριβή στοιχεία χωρίς πρόθεση να παραπλανήσουν την Υπηρεσία, αποκλείονται για το εξεταζόμενο έτος από όλα τα μέτρα του άξονα 3.

3. Δικαιούχοι οι οποίοι διακόπτουν το πρόγραμμα πριν τη λήξη των συμβατικών τους υποχρεώσεων τότε:

- Αποβάλλονται από το πρόγραμμα (μέτρο)

- Τυχόν καταβληθέντα ποσά αναζητούνται σαν αχρεωστήτως καταβληθέντα στο σύνολο ή εν μέρει με βάση τα οριζόμενα σε κάθε επιμέρους μέτρο.

Οι δικαιούχοι απαλλάσσονται των κυρώσεων του προηγούμενου εδαφίου εφόσον:

- Συντρέχουν λόγοι ανώτερης βίας εκ των οποίων προκύπτει ότι δεν είναι δυνατή η συνέχιση της παραμονής στο πρόγραμμα ή
- Μεταβιβάσουν την εκμετάλλευσή τους σε διάδοχο ο οποίος θα αναλάβει τη συνέχιση της τήρησης των συμβατικών υποχρεώσεων του δικαιούχου ή
- Μετατρέψουν μετά από έγκριση, την αναληφθείσα υποχρέωση σε άλλη τουλάχιστον ισοδύναμου περιβαλλοντικού αποτελέσματος.
- Λεπτομέρειες εφαρμογής και πρόσθετες κυρώσεις όπου απαιτείται ορίζονται στις αποφάσεις εφαρμογής κατά περίπτωση μέτρου.

Κεφάλαιο 2:

ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

(Έκθεση ενδιάμεσης αξιολόγησης του ΕΠΑΑ 2000-2006, 2008)

2.1 Γενικά

Η Ενδιάμεση Έκθεση Αξιολόγησης του Εγγράφου Προγραμματισμού Αγροτικής Ανάπτυξης 2000-2006 εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου του Συμβούλου της Ενδιάμεσης Αξιολόγησης, σύμφωνα με την από 11/12/2003 σχετική σύμβαση του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (Γεωργίας) και της Διαχειριστικής Αρχής του ΕΠΑΑ με την εταιρεία ΕΕΟ GROUP ΑΕ. Η Έκθεση εξετάζει και αποτιμά την αποτελεσματικότητα, αποδοτικότητα και τις αρχικές επιπτώσεις των υλοποιούμενων παρεμβάσεων, καθώς και τους μηχανισμούς παρακολούθησης και εφαρμογής του Εγγράφου Προγραμματισμού. Επιπρόσθετα, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης προβαίνει στη διατύπωση σειράς προτάσεων για την επικείμενη τροποποίηση του Εγγράφου Προγραμματισμού.

Υπήρχαν περιορισμοί σχετικά με το τι θα μπορούσε να επιτευχθεί, κυρίως επειδή οι πληροφορίες που περιέχονται ως επί το πλείστο από τις εκθέσεις σχετικά με τις εισροές και τις επιπτώσεις είναι περιορισμένες. Η μελέτη των αξιολογήσεων αυτών δίνει στους ενδιαφερόμενους μια εικόνα της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητάς τους. Η έκθεση ξεκινά με την παροχή ορισμένων γενικών πληροφοριών και ιστορική εξέλιξη για την κοινή αγροτική πολιτική και έπειτα, πιο ειδικευμένα, για τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα. Περιγράφουν το είδος των δεσμεύσεων, εξετάζονται ορισμένα εμπόδια για την αποτελεσματικότητα των μέτρων, και στη συνέχεια προβαίνουν σε απολογισμό των διαθέσιμων πληροφοριών των μέτρων. Τέλος, απαριθμούν στοιχεία κλειδί που προκύπτουν από την εμπειρία του παρελθόντος που είχαν ληφθεί υπόψη στην προετοιμασία της Αγροτικής Ανάπτυξης δέσμης μεταρρυθμίσεων.

Τα ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήθηκαν ήταν κυρίως «κλειστού» τύπου αλλά και «ανοιχτού», για πιο ολοκληρωμένη εικόνα. Έπειτα έγινε στατιστική επεξεργασία και ποιοτική ανάλυση. Λήφθηκε υπόψη η γεωγραφική διασπορά των φορέων και η διαφορετικότητα εφαρμογής των προγραμμάτων. Και η επεξεργασία των στοιχείων παρουσιάζεται με πίνακα, διάγραμμα και σχολιασμό της κάθε απάντησης.

2.2 Συνέργειες μεταξύ προγραμμάτων

Μετά τα αποτελέσματα των πρώτων χρόνων εφαρμογής των μέτρων του ΕΠΑΑ αποδείχθηκε η καταλληλότητα και η επικαιρότητά τους. Η γενική αναπτυξιακή του φιλοσοφία δε χρειάστηκε να υποστεί μεταβολές, παρά μόνο την προσθήκη κάποιων συνοδευτικών μέτρων κατά την αναθεώρηση της ΚΑΠ. Παρά τις όποιες αυτές αλλαγές που δέχτηκαν το Β' και Γ' ΚΠΣ στο εσωτερικό τους περιβάλλον, τα διαρθρωτικά τους προβλήματα συνέχιζαν να παραμένουν επίκαιρα με αποτέλεσμα να απαιτούν διαρκή και συστηματική αντιμετώπιση ώστε να επιτευχθεί σύγκλιση προς το μέσο επίπεδο της ΕΕ.

Η SWOT ανάλυση ανέδειξε την εστιασμένη στόχευση του προγράμματος για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων διαρθρωτικών προβλημάτων. Όσον αφορά τις εισροές το πρόγραμμα ενισχύει περισσότερο τον 1ο άξονα προτεραιότητας. Όμως, η διατήρηση, προστασία και βελτίωση του αγροτικού περιβάλλοντος ενισχύεται σε μικρότερο βαθμό μέσω των αξόνων 3 και 4. Έπειτα από ανάλυση της συνέργειας του ΕΠΑΑ με άλλα προγράμματα αποδείχθηκε η συμπληρωματικότητα του προγράμματος και η αναγκαιότητά του, εφόσον καλύπτει τομείς που τα άλλα προγράμματα δεν αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά.

2.3 Κριτήρια και δείκτες αξιολόγησης

Έγινε προσπάθεια οργάνωσης της ποσοτικής πληροφορίας του ΕΠΑΑ μέσω ενός συστήματος δεικτών οι οποίοι αντιπροσωπεύουν τις εισροές, εκροές, τα αποτελέσματα και τις επιπτώσεις των παρεμβάσεων του. Η σύνδεση των δεικτών με τα κοινά ερωτήματα και τα κριτήρια αξιολόγησης που τέθηκαν αποσαφηνίζει σε μεγάλο βαθμό την λογική της παρέμβασης σε επίπεδο Μέτρου και διευκολύνει την απάντηση των κοινών ερωτημάτων και την αποτύπωση των αποτελεσμάτων και επιπτώσεων σε όλα τα επίπεδα του προγράμματος. Στο κείμενο του ΕΠΑΑ αναφέρονται 60 δείκτες (30 εκροών και 30 αποτελέσματος και επιπτώσεων) ενώ στη διαμόρφωση του πλέγματος των δεικτών (επικαιροποίηση - πρόταση από ΣΑ) 135 δείκτες (34 εκροών και 101 αποτελέσματος και επιπτώσεων). Στην ποσοτικοποίηση των δεικτών χρησιμοποιήθηκαν τιμές από το προγραμματικό κείμενο και την ex-ante αξιολόγηση.

Για τη διευκόλυνση των απαντήσεων στα κοινά ερωτήματα του Άξονα 3 αλλά και για την ανάδειξη της αειφορικής διάστασης των παρεμβάσεων του και των επιπτώσεων που

προκαλούν, κατασκευάστηκε η τυπολογική μήτρα συσχέτισης των κοινών ερωτημάτων με τα κριτήρια και στόχους των επιμέρους Μέτρων.

Στο πλαίσιο του Άξονα Προτεραιότητας 3 είχαν τεθεί οι ακόλουθοι στόχοι:

- 1) Εφαρμογή μεθόδων γεωργικής παραγωγής που κρίνονται συμβατοί με την προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος, των φυσικών πόρων, του εδάφους και της γεωργικής ποικιλομορφίας.
- 2) Μείωση των αρνητικών επιπτώσεων των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στο περιβάλλον και ειδικότερα στην ποιότητα του νερού, του εδάφους και της βιοποικιλότητας και
- 3) Εισαγωγή αειφορικών πρακτικών για την προστασία του εδάφους και τον έλεγχο της φυσικής, χημικής και βιολογικής υποβάθμισής του.

Μέχρι το τέλος του 2004 (που εκπονήθηκε η αξιολόγηση) δε φάνηκε να έχουν επιτευχθεί οι στόχοι στο σύνολό τους, λόγω της καθυστέρησης που υπήρξε ως προς την ενεργοποίηση των περισσότερων μέτρων. Από τα 13 Μέτρα του άξονα ήταν υπό εφαρμογή τα 5 εκ των οποίων τα 4 ήταν συνεχιζόμενα, όμως και από αυτά, τα ποσοστά απορρόφησης των συγκεκριμένων μέτρων κυμαίνονταν σε χαμηλά επίπεδα. Η διαδικασία συγκρότησης του πλέγματος των δεικτών ανέδειξε μια σειρά προβλημάτων, τα οποία συσχετίζονται με το σύστημα παρακολούθησης του Εγγράφου Προγραμματισμού και την ύπαρξη αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων του πρωτογενούς τομέα δημιουργώντας σημαντικά προβλήματα παρακολούθησης και καταγραφής των επιπτώσεων των επεμβάσεων.

Θεωρήθηκε πως θα είναι σκόπιμο να γίνεται μία επανεκτίμηση των πληροφοριών που συλλέγονται από τα σημεία εισαγωγής (σημεία κατάθεσης και αξιολόγησης των φακέλων υποψηφιότητας των δικαιούχων), το επίπεδο επεξεργασίας τους και η μορφή και το περιεχόμενο των τελικών αναφορών (συγκεντρωτικά στοιχεία). Η διαδικασία ανάλυσης θα πρέπει να είναι από πάνω προς τα κάτω (top-down) και να ενσωματώνει τη φιλοσοφία της διαχείρισης, παρακολούθησης καθώς και της αξιολόγησης σε επίπεδο αποτελεσμάτων και επιπτώσεων.

Όσον αφορά την αποτελεσματικότητα και αποδοτικότητα του ΕΠΑΑ μέχρι 31-3-2004, η *φυσική ολοκλήρωση* υπολογίστηκε μέσω του σχετικού δείκτη σε 0,72, τιμή ιδιαίτερα *ικανοποιητική*, εφόσον δεν είχαν τεθεί σε εφαρμογή όλα τα μέτρα και γι' αυτό το λόγο

αναμενόταν να βελτιωθεί εντός του 2004. Σε αντίθεση με τον δείκτη αποτελεσματικότητας που εμφανιζόταν εξαιρετικά χαμηλός (0,08), λόγω του ότι τα μέτρα αυτά δεν είχαν ουσιαστικά ενεργοποιηθεί ή το ποσοστό υλοποίησης των ενεργών Μέτρων του είναι χαμηλό και η χρηματοδοτική βαρύτητα χαμηλή.

Η *οικονομική ολοκλήρωση* και οι εκτιμήσεις απορρόφησης έφτασαν το ποσοστό του 43,4% της συνολικής προγραμματικής δημόσιας δαπάνης (1,092 δις Ευρώ) εμφανίζεται *ικανοποιητικό*. Ενώ, συγκεκριμένα ο Άξονας 3 παρουσιάζει απορρόφηση μόλις 10,4% δεδομένου της μη ουσιαστικής ενεργοποίησης των 9 εκ των 13 Μέτρων. Παρ' όλα αυτά, εκτιμιόταν πως μέχρι το τέλος του οικονομικού έτους του 2004 το Έγγραφο Προγραμματισμού θα παρουσίαζε δαπάνες ύψους 1,362 δις. Ευρώ ή ποσοστό απορρόφησης 54% επί της συνολικής Δημόσιας Δαπάνης.

Ο δείκτης *αποδοτικότητας* του ΕΠΑΑ μέχρι τις 31/3/2004 είναι ίσος με 1,66 τιμή σχετικά *ικανοποιητική*, δεδομένων των ιδιομορφιών που παρουσιάζει. (καθυστέρηση πληρωμών, ενώ η φυσική υλοποίηση κινείται με ταχύτερους ρυθμούς). Πιο συγκεκριμένα, ο Άξονας Προτεραιότητας που εμφανίζει τον υψηλότερο δείκτη αποδοτικότητας είναι ο Άξονας 3 με τιμή 0,74.

Παρ' όλο που η ανάδειξη τέτοιων δεικτών δεν αποτελεί μεθοδολογικό πρόβλημα, υπάρχουν περιορισμοί στη χρήση τους καθότι δημιουργούν συστηματικό και πλασματικό προβάδισμα ή υστέρηση της οικονομικής ολοκλήρωσης σε σχέση με την πρόοδο του φυσικού αντικειμένου.

2.4 Συμπεράσματα

Μέχρι το τέλος του έτους 2004, η υλοποίηση του Άξονα 3 δε φαίνεται να είχε την αναμενόμενη εφαρμογή στο σύνολό των στόχων του δεδομένου ότι υπάρχει σημαντική καθυστέρηση στην ενεργοποίηση των περισσότερων Μέτρων. Για το λόγο αυτό, παρατέθηκαν κάποιες προτάσεις βελτίωσης του προγράμματος.

2.4.α Ως προς τη δράση:

- Δημιουργία 2 νέων αξόνων προτεραιότητας κατ' αντιστοιχία με τα συνοδευτικά μέτρα της ΚΑΠ (Τήρηση Προτύπων και Ποιότητας Τροφίμων).
- Δημιουργία Μέτρου στο πλαίσιο του ΑΠ3 για την ενίσχυση κτηνοτρόφων για την εφαρμογή προτύπων ζωοτεχνίας ανωτέρων της συνήθους ζωοτεχνικής

πρακτικής (τροποποίηση Καν.1257/99 από τον Καν. 1783/03 για επέκταση του πεδίου δράσης).

- Επαναπροσδιορισμός του μέτρου 3.6 «Περιβαλλοντική προστασία της Λίμνης Παμβώτιδας», λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος.
- Κατάργηση των μέτρων για τα οποία δε διαφαίνεται να υπάρξει ενδιαφέρον, και δεν αναμένεται να απορροφήσουν τον σχετικό προϋπολογισμό, ώστε να απελευθερωθούν δυνητικοί πόροι για άλλα ενεργά μέτρα.
- Εφαρμογή του προγράμματος της νιτρορύπανσης σε περιοχές που παρουσιάζουν σχετικά προβλήματα.
- Ύπαρξη συγκεκριμένου χρονοδιαγράμματος για την υποβολή προτάσεων για το σύνολο των Μέτρων του Άξονα 3. Να καθιερωθεί συγκεκριμένη χρονική περίοδος υποβολής προτάσεων για κάθε μέτρο, ώστε να βελτιωθεί η διαδικασία του προγραμματισμού. Έτσι ώστε να βελτιστοποιείται και η διαδικασία πρόβλεψης των δαπανών.
- Προσπάθεια επιβολής της μέτρησης του ισοζυγίου αζώτου από το ΕΘΙΑΓΕ (Μείωση της νιτρορύπανσης).

Αλλαγές ως προς τη χρηματοδότηση έγιναν για την εκκαθάριση του μέτρου 3.3 (μακροχρόνια παύση γεωργικών γαιών). Όστε να αναδειχθούν οι πραγματικές υποχρεώσεις που θα πρέπει να καταβληθούν προς τους δικαιούχους.

2.4.β Ως προς την παρακολούθηση, υλοποίηση, διαχείριση:

- Επικαιροποίηση του πλέγματος των δεικτών και στόχων του ΕΠ.
- Άμεση ενεργοποίηση της Τεχνικής Βοήθειας του ΕΠΑΑ. Ειδικά για τα μέτρα του Άξονα 3 η ανεπαρκής δημοσιοποίησή τους έχει ως αποτέλεσμα την μη προσέλκυση δικαιούχων.
- Ανάπτυξη κεντρικού συστήματος παρακολούθησης φυσικού και οικονομικού αντικειμένου.
- Λειτουργία των ουσιαστικά ανενεργών πληροφοριακών συστημάτων.
- Επαναπροσδιορισμός των εντύπων και των αναφορών με στόχο την παροχή έγκυρης και αξιόπιστης πληροφορίας.
- Βελτίωση του συντονισμού μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων ώστε να περιοριστούν οι καθυστερήσεις.

- Προσδιορισμός «οδικών χαρτών» προκειμένου να γνωρίζει κάθε εμπλεκόμενος φορέας τις αρμοδιότητες και τις υποχρεώσεις του.
- Στελέχωση όλων των εμπλεκόμενων φορέων με εξειδικευμένο προσωπικό.
- Προώθηση συμπληρωματικής κατάρτισης των στελεχών.
- Ενημέρωση σε τακτά χρονικά διαστήματα των μελών της ΕΠ Παρακολούθησης για την πορεία υλοποίησης του ΕΠΑΑ.
- Ανάπτυξη Συστήματος Διοίκησης.
- Ενημέρωση σε τακτά χρονικά διαστήματα των φορέων υλοποίησης για τυχόν αλλαγές στους Κανονισμούς.

2.4.γ Παρατηρήσεις επιπτώσεων γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων.

Τέσσερις γενικές παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν ως εισαγωγή στις πληροφορίες της ενδιάμεσης εκθέσεις:

- 1) Η παρακολούθηση των στοιχείων δεν παρέχει επαρκή βάση για μια συνολική άποψη του αντίκτυπου των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων. Σε κάθε περίπτωση, όμως, υπάρχει επαρκές υλικό που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν αντιπροσωπευτικό δείγμα.
- 2) Φαίνεται να έχουν κάνει μια σοβαρή προσπάθεια μέσω ερωτηματολογίων αξιολόγησης ανά περιφέρεια κάθε κράτους μέλους, ώστε να δείξουν ποια από τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα αναμενόταν να έχουν μεγαλύτερο αντίκτυπο στα διάφορα περιβαλλοντικά θέματα (π.χ. την ποιότητα εδάφους, την ποιότητα και ποσότητα νερού, τη βιοποικιλότητα και το τοπίο). Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι αξιολογητές έχουν αμφιβολίες σχετικά με κατά πόσον η παρακολούθηση εφαρμόζεται όπως θα έπρεπε.
- 3) Υπάρχουν αρκετές πληροφορίες για τη διάδοση των μέτρων στην ενδιάμεση αξιολόγηση. Η συλλογή και καταγραφή των στοιχείων είναι πλέον ενδεδειγμένος τρόπος εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων υπό την προϋπόθεση ότι υπάρχει σαφής επιστημονική βάση για το μέτρο που αφορούν τον αντίκτυπο' να χρησιμοποιεί την κατάλληλη ορολογία για το προϊόν μπορεί να είναι ένα χρήσιμο δείκτης επιπτώσεων. Ωστόσο, δεν είναι πάντα δυνατό να αθροίζει της πρόσληψη των στοιχείων (π.χ. όταν ένας γεωργός προσυπογράφει μια σειρά μέτρων για το ίδιο κομμάτι γης), ή ανάθεση σαφών δεδομένων περιοχών σε μεμονωμένα μέτρα.

- 4) Η ενδιάμεση έκθεση παρέχει σχετικά λίγα αποτελέσματα από τη μέτρηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων στο έδαφος. Αναμενόμενο, εφόσον τα μέτρα καλύπτονταν μόνο για τα πρώτα τρία χρόνια και πολλές περιβαλλοντικές επιπτώσεις είναι απίθανο να είναι μετρήσιμες σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα

Κεφάλαιο 3:

ΤΕΛΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

(Έκθεση εκ των υστέρων αξιολόγησης του ΕΠΑΑ 2000-2006)

3.1 Γενικά

Η εκ των υστέρων αξιολόγηση του Εγγράφου Προγραμματισμού Αγροτικής Ανάπτυξης 2000-2006 είχε ανατεθεί, έπειτα από διαγωνισμό του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, στις εταιρείες INTRAWAY ΕΠΕ και BCS Σύμβουλοι Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος ΕΠΕ. Η Έκθεση είναι διαρθρωμένη σύμφωνα με τις προδιαγραφές της σχετικής σύμβασης ανάθεσης έργου της 26/08/2008, και το περιεχόμενο της είναι απόλυτα συναφές με τις προδιαγραφές αυτές.

Στοιχεία συγκεντρώθηκαν από τους εμπλεκόμενους φορείς που ήταν: η Διαχειριστική Αρχή-ΕΠΑΑ, ΑΤΕ, η Διεύθυνση ανάπτυξης δασικών πόρων, η Διεύθυνση προγραμματισμού, η Δ/ση χωροταξίας και περιβάλλοντος, ο ΟΠΕΚΕΠΕ.

3.2 Οικονομικοί πόροι

Βάση της αρχικής έκδοσης του ΕΠΑΑ η προβλεπόμενη δαπάνη θα έφτανε το ύψος των 15εκ. Ευρώ για παροχή Τεχνικής Βοήθειας που θα περιλάμβανε την αξιολόγηση, όλες τις απαιτούμενες προκαταρτικές εργασίες για την αξιολόγηση (ειδικές μελέτες, εμπειρογνωμοσύνες, case studies, δημιουργία base line κλπ.), την ενημέρωση – ευαισθητοποίηση του αγροτικού πληθυσμού για τα συγκεκριμένα μέτρα και την αναγκαιότητα αυτών και τέλος, τη δημοσιότητα – πληροφόρηση του προγράμματος.

Οι δαπάνες που χρησιμοποιήθηκαν για την ενημέρωση και τη δημοσιοποίηση του προγράμματος, καθώς και για τη λειτουργία της επιτροπής παρακολούθησης των ειδικών υπηρεσιών, τις λειτουργικές δαπάνες και την εφαρμογή τους είχε εκτιμηθεί στο ποσό των 20εκ. Ευρώ του Εθνικού Προϋπολογισμού. Τελικά, όμως, το κόστος της δαπάνης αυτής περιορίστηκε στο ποσό των 500.000€, λόγω της μη ύπαρξης σχετικού θεσμικού πλαισίου για τη διαχείριση των πόρων από τη διαχειριστική αρχή του ΕΠΑΑ, αλλά και λόγω του υψηλού ποσοστού εθνικής συμμετοχής.

Η έλλειψη θεσμικού πλαισίου οδήγησε σε περιορισμό των δυνατοτήτων της διαχειριστικής αρχής ως προς:

- Την εκπόνηση μελετών/ερευνών για την εξειδίκευση ή επανασχεδιασμό των Μέτρων του ΕΠΑΑ.
- Τη δημοσιοποίηση των δράσεων, που ήταν πολύ περιορισμένες.
- Το μικρό ποσοστό ευαισθητοποίησης των καλλιεργητών

Η εξασφάλιση αποτελεσματικής και ορθής εφαρμογής των μέτρων των αξόνων επετεύχθη μέσω μέτρων:

- 1) Παρακολούθησης από την Επιτροπή Παρακολούθησης και τη Διαχειριστική Αρχή, τους φορείς εφαρμογής και τον οργανισμό πληρωμής. Επίσης, έκθεση προόδου εκπονείτο κάθε χρόνο από την ΕΥΔ για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- 2) Αξιολόγησης τόσο εκ των προτέρων, όσο ενδιάμεση και εκ των υστέρων.
- 3) Δημοσιοποίησης –Πληροφόρησης από τη Διαχειριστική Αρχή και τις αρμόδιες υπηρεσίες εφαρμογής και υλοποίησης των μέτρων. Ελέγχων

3.3 Μέτρα διασφάλισης της συμβατότητας με τις κοινοτικές πολιτικές

Για να διασφαλισθεί η συμβατότητα των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων με τις κοινοτικές πολιτικές, το ΥΠΑΑΤ προχώρησε στην έκδοση ΥΑ και ΚΥΑ για την εφαρμογή των Μέτρων του Άξονα Προτεραιότητας στα πλαίσια του Καν.(ΕΚ)1257/99 του Συμβουλίου για τη στήριξη της Αγροτικής Ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού & Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ) – Τμήμα Εγγυήσεων. Οι αποφάσεις περιείχαν λεπτομέρειες εφαρμογής των Γεωργοπεριβαλλοντικών Μέτρων και προσαρμόζονταν σε ετήσια βάση (αν υπήρχε βέβαια σχετική απαίτηση).

3.4 Τροποποιήσεις ΕΠΑΑ

Οι βασικές αρχές στις οποίες στηρίχτηκε η τροποποίηση του ΕΠΑΑ 2000-2006 υπαγορεύτηκαν από:

- την απαίτηση για εφαρμογή της νέας ΚΑΠ (Κανονισμοί 1782/2003 και 1783/2003)
- την ανάγκη για ανακατανομή της κοινοτικής συνδρομής (για αποφυγή απώλειας πόρων)
- τη δημιουργία νέων μέτρων στο πλαίσιο του Άξονα 3, των γεωργοπεριβαλλοντικών Μέτρων (για εξυπηρέτηση σχετικών αναγκών)

- τις εξελίξεις στο ευρύτερο μακροοικονομικό και γεωπολιτικό περιβάλλον, τις ανάγκες και τους αναπτυξιακούς στόχους της χώρας, κατά την περίοδο παρέμβασης.
- την πορεία υλοποίησης του Προγράμματος (κατά την περίοδο εφαρμογής της) και
- την Ενδιάμεση Αξιολόγηση του ΕΠΑΑ, βάση των συμπερασμάτων και των προτάσεων στις οποίες κατέληγε

Όσον αφορά τον τρίτο Άξονα Προτεραιότητας 3:

- Εισήχθησαν 4 νέα μέτρα που αποσκοπούσαν στην αντιμετώπιση προβλημάτων που είχαν αναδειχθεί σε συγκεκριμένες περιοχές παρέμβασης και στην αποκατάσταση του περιβάλλοντος, με προγράμματα προστασίας και προληπτικής δράσης.
- Τροποποιήθηκε η χρηματοδοτική κατανομή του προγράμματος ΕΠΑΑ, μετακυλώντας πόρους από τους Άξονες 1 και 2, ώστε να υπάρχει πιο ομαλός καταμερισμός της χρηματοδότησης όλων των Άξόνων Προτεραιότητας και να μειωθούν οι πιθανότητες απώλειας πόρων

3.5 Τροποποιήσεις περιεχομένου – ποιοτικές τροποποιήσεις αξόνων προτεραιότητας.

Όσον αφορά τον Άξονα Προτεραιότητας 3, δικαιούχοι που έχουν ενταχθεί στα μέτρα βάση του Καν. (ΕΚ) 1257/99, απέκτησαν τη δυνατότητα να διακόψουν τη σύμβασή τους και να ενταχθούν για νέα πενταετία με τους νέους όρους και προϋποθέσεις, αρκεί να αύξαναν τις δεσμεύσεις τους, σύμφωνα με τις απαιτήσεις κάθε μέτρου.

Μέτρο 3.4: Εκτατικοποίηση κτηνοτροφίας.

Η γεωγραφική κάλυψη στις περιοχές εφαρμογής του Μέτρου επεκτάθηκε σε όλες τις εκτάσεις βοσκοτόπων της ηπειρωτικής χώρας, καθώς και του Ν. Εύβοιας πλην της Σκύρου. Με προτεραιότητα στις συγκεκριμένες / ονοματισμένες περιοχές του δικτύου NATURA 2000 και Ζώνες Ειδικές Προστασίας της ενδοχώρας.

Μέτρο 3.5: Μείωση της νιτρορρύπανσης.

Στις επιλέξιμες εκτάσεις λαμβάνονται υπόψη το σύνολο των αρδευόμενων εκτάσεων (καλλιεργειών). Επιπροσθέτως, καθορίστηκαν ενιαία ποσοστά (25%) αγρανάπαυσης

και αμειψισποράς, καθώς και ενιαίο ποσοστό μείωσης των λιπαντικών μονάδων σε σχέση με τα προβλεπόμενα στο πρόγραμμα Δράσης της Κοινοτικής Οδηγίας.

Μέτρο 3.9: Διαχείριση των Λιμνών και Λιμνοθαλασσών Θράκης. Περιοχή του Δικτύου NATURA 2000 «Δέλτα Νέστου και Λιμνοθάλασσα Κεραμωτής»

Αναφορικά με την γεωγραφική κάλυψη του Μέτρου τα όρια της ζώνης εφαρμογής ακολούθησαν τα χαρτογραφημένα όρια των περιοχών του δικτύου NATURA 2000, όπως αυτά επεκτείνονται σε ζώνη πλάτους απόστασης 2km πέρα από αυτά.

Μέτρο 3.10: Διαχείριση παραλίμνιων Εκτάσεων της Περιοχής του Δικτύου ΦΥΣΗ 2000: «Λίμνες Βόλβη – Κορώνεια»

Η τροποποίηση αποσκοπούσε στη βελτιστοποίηση του πλαισίου λειτουργίας και επίτευξης τόσο των δεσμεύσεων – υποχρεώσεων των παραγωγών όσο και των στόχων του μέτρου. Ειδικότερα περιελάμβανε σημεία όπως παρακάτω:

- Μείωση των επιλέξιμων καλλιεργειών και κάποια μικρή αύξηση των ενισχύσεων (ελκυστικότητα του μέτρου)
- Ενσωμάτωση αγροτεχνικών τεχνικών αξιόπιστων και λειτουργικών όρων (π.χ. καλλιέργεια ξηρικών αμειψισποράς, μόνιμη αγρανάπαυση, κ.α.)
- Ενσωμάτωση διαδικασιών εφαρμογής για αποτελεσματικότερη εφαρμογή όπως δέσμευση μόνο μίας κύριας καλλιέργειας σ' όλη την πενταετία κ.α.

Μέτρο 3.12: Ανακατασκευή Αναβαθμίδων σε Επικλινείς Εκτάσεις για την Προστασία των Εδαφών από τη Διάβρωση.

Αναφορικά με την τομεακή κάλυψη στο Μέτρο εντάχθηκαν γεωργικές εκτάσεις και βοσκότοποι που κατέχονται νόμιμα εφόσον οι παρεμβάσεις που πραγματοποιούνται σε αυτούς με βάση τα στοιχεία της αίτησης δεν αντίκεινται στην εθνική νομοθεσία.

Μέτρο 3.13.: Διατήρηση Γεωργικών Εκτάσεων για την Προστασία της Άγριας Ζωής.

Επιλέξιμες περιοχές ήταν αυτές που ανήκουν στο Δίκτυο Φύση 2000, και αποτελούν βιότοπους των ειδών της πανίδας, με περιφερειακές ζώνες. Η τροποποίηση αποσκοπούσε στην αποδέσμευση της 'γεωργικής κάλυψης' του Μέτρου από τη δεδομένη διοικητική διαίρεση.

3.6 Καταλληλότητα και επικαιρότητα της στρατηγικής

Το Έγγραφο Προγραμματισμού Αγροτικής Ανάπτυξης σχεδιάστηκε σύμφωνα με τα προβλεπόμενα από τον διαρθρωτικό Καν. 1257/99 και τις τροποποιήσεις αυτού (Καν. 1782, 1783). Η διάρθρωσή του ακολουθεί τα 4 Συνοδευτικά Μέτρα της ΚΑΠ τα οποία αποτελούν τους βασικούς στρατηγικούς στόχους του προγράμματος.

Το πρόγραμμα αποτέλεσε στην ουσία εξειδίκευση σε επίπεδο χώρας των συνοδευτικών Μέτρων της ΚΑΠ και των σχετικών κανονισμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι προφανές ότι το πρόγραμμα δεν φιλοδοξούσε να αποτελεί ολοκληρωμένη προσέγγιση στον αγροτικό χώρο, αλλά προσέγγιση εστιασμένη σε συγκεκριμένα ζητήματα – προβλήματα του αγροτικού χώρου τα οποία αποτυπώνονται και στη S.W.O.T. ανάλυση.

Λειτουργήσε σε συνέργεια με τα άλλα συναφή προγράμματα που σχεδιάστηκαν και υλοποιούνται (ΕΠΑΑ-ΑΥ, Leader+, Αγροτικά Μέτρα των ΠΕΠ), το σύνολο των οποίων αποτελεί την ολοκληρωμένη παρέμβαση στον αγροτικό χώρο για την περίοδο 2000-2006 η οποία υπηρετεί τους βασικούς άξονες ανάπτυξης που τίθενται από την ΚΑΠ

Οι 6 άξονες που αποτέλεσαν το περιεχόμενο του ΕΠΑΑ εξειδικεύονται σε ειδικότερους στόχους και μέτρα για την εφαρμογή της στρατηγικής του. Οι άξονες προτεραιότητας 1,2 και 4 περιλαμβάνουν από ένα μέτρο, οι Α.Π. 5 και 6 από δύο, ενώ ο Α.Π. 3 περιλαμβάνει δέκα επτά μέτρα.

3.7 Συμπεράσματα στρατηγικής

Το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει από την ανάλυση που προηγήθηκε είναι ότι εξωτερικό και εσωτερικό περιβάλλον του προγράμματος παραμένει σε γενικές γραμμές αμετάβλητο (όσον αφορά το περιεχόμενο του και την γενική αναπτυξιακή του φιλοσοφία). Ουσιαστική αλλαγή είναι η έναρξη καιρίων φαινομένων και η εμφάνιση νέων προκλήσεων που επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη συζήτηση για τις βέλτιστες πολιτικές και ενδέχεται να οδηγήσει μακροπρόθεσμα σε μεταβολή της φιλοσοφίας των δημοσιονομικών προοπτικών. Σε κάθε περίπτωση η μακροοικονομική σταθερότητα η οποία υπήρξε μία από τις βασικές υποθέσεις της ανάλυσης SWOT ενδέχεται να μην ισχύει από τούδε και στο εξής, τόσο σε διεθνές επίπεδο, όσο και σε εθνικό.

Στο εσωτερικό περιβάλλον, αν και έχουν γίνει σημαντικά βήματα κυρίως στις υποδομές, τα βασικά διαρθρωτικά προβλήματα εξακολουθούν να ισχύουν. Ισχύει και

μία σειρά άλλων προβλημάτων που σχετίζονται με το πλέγμα της διατήρησης της κοινωνικής συνοχής των αγροτικών περιοχών και τους μηχανισμούς εμπορίας των αγροτικών προϊόντων κλπ, απαιτούν δε συνεχή και συστηματική αντιμετώπιση για να επιτευχθεί η σύγκλιση με το μέσο επίπεδο της Ε.Ε.

Σε κάθε περίπτωση ο προγραμματικός σχεδιασμός του ΕΠΑΑ χαρακτηρίζεται από ισχυρή εσωτερική συνάφεια και συνέργεια. Τα επιμέρους μέτρα του προγράμματος εμφανίζουν ισχυρή συνάφεια με τους στρατηγικούς του στόχους, τους θετικούς και αρνητικούς παράγοντες που εντοπίστηκαν στην ανάλυση SWOT, τους βασικούς στόχους των οριζόντιων πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με άλλα Επιχειρησιακά προγράμματα, ενώ εμφανίζουν και σημαντική συνέργεια μεταξύ τους. Ειδικότερα:

Η συσχέτιση των αξόνων προτεραιότητας και μέτρων με τις αδυναμίες – απειλές και δυνατότητες – ευκαιρίες της SWOT ανάλυσης ανέδειξε ότι το Έγγραφο Προγραμματισμού συνέχισε κατά τη διάρκεια υλοποίησής του και έως την ολοκλήρωσή του να παραμένει κατάλληλο μέσο για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων διαρθρωτικών προβλημάτων όπως είναι η ηλικιακή σύνθεση του αγροτικού πληθυσμού, η βιωσιμότητα των εκμεταλλεύσεων και η βελτίωση και προστασία του αγροτικού περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας. Έως και την ολοκλήρωσή του το ΕΠΑΑ συνέχισε να εξυπηρετεί ικανοποιητικά τους Γενικούς του Στόχους, όπως επίσης και τους στόχους της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής της οποίας ουσιαστικά αποτελεί έκφραση.

Το πρόγραμμα σχεδιάστηκε για να λειτουργεί συμπληρωματικά με άλλες παρεμβάσεις που σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν την ίδια περίοδο στον ελληνικό χώρο. Αποτελεί ουσιαστικά εξειδίκευση των συνοδευτικών μέτρων της ΚΑΠ σε επίπεδο χώρας. Η ολοκληρωμένη παρέμβαση στον αγροτικό χώρο επιτυγχάνεται από την συνδυασμένη δράση όλων των προγραμμάτων αγροτικού περιεχομένου αλλά και από τις ευρύτερες επιδράσεις και άλλων προγραμμάτων που υλοποιούνται στα πλαίσια του Γ'ΚΠΣ. Η ανάλυση της συνέργειας του ΕΠΑΑ με τα άλλα προγράμματα που υλοποιούνταν στο πλαίσιο του Γ'ΚΠΣ και συσχετίζονται με τον αγροτικό τομέα και τον τομέα του περιβάλλοντος, αναδεικνύει τη συμπληρωματικότητα του προγράμματος, αλλά και την αναγκαιότητά του δεδομένου ότι καλύπτει τομείς όπου τα άλλα προγράμματα δεν αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά.

Ισχυρή συνέργεια έχει το ΕΠΑΑ με την ΚΠ Leader+ το οποίο καλύπτει γεωγραφικά τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές και με το ΕΠΑΑ-ΑΥ και ιδιαίτερα με τους ΑΠ 3 και 4 αυτού. Ιδιαίτερη συνέργεια εντοπίζεται με τα μέτρα του άξονα 7 του ΕΠΑΑ-ΑΥ τα οποία υλοποιούνται γεωγραφικά σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές.

Με το ΕΠ του περιβάλλοντος καθώς και με τα 13 περιφερειακά επιχειρησιακά προγράμματα το πρόγραμμα παρουσιάζει συνέργια με συγκεκριμένα μέτρα τα οποία αφορούν δράσεις προστασίας του περιβάλλοντος (ΕΠ-ΠΕΡ), είτε μέτρα που κυρίως συγχρηματοδοτούνται από το ΕΓΤΠΕ στα ΠΕΠ.

3.8 Κριτήρια και δείκτες αξιολόγησης

Σε σχέση με τις επισημάνσεις της ενδιάμεσης αξιολόγησης σχετικά με την συγκρότηση του πλέγματος των δεικτών και την ποσοτικοποίηση τους, με την ολοκλήρωση του προγράμματος επισημαίνονται τα εξής:

1. Ολοκληρώθηκε σε μεγάλο ποσοστό το πληροφοριακό σύστημα του άξονα 3, Αν και προβλήματα παρουσιάζονται σε ορισμένα μέτρα.
2. Ενεργοποιήθηκαν όλα τα μέτρα του άξονα 3. Από τα 17 μέτρα υλοποιήθηκαν τα 15 (για τα 2 δεν υπήρξε ενδιαφέρον)
3. Παραμένουν τα προβλήματα σχετικά με τις δομές παρακολούθησης των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων (δειγματοληπτικές έρευνες και εργαστηριακές αναλύσεις στα μέτρα που απαιτούνται).
4. Στα υφιστάμενα πληροφοριακά συστήματα δεν προβλέπεται η καταγραφή και η εξαγωγή στοιχείων εισοδήματος σε επίπεδο δικαιούχου.

3.9 Συμπεράσματα

Οι στόχοι του άξονα επιτεύχθηκαν σε διαφορετικό βαθμό από τα 17 μέτρα που περιελάμβανε, εκ των οποίων υλοποιήθηκαν τελικά 15, ενώ 1 (το μέτρο 3.περί μακροχρόνιας παύσης εκμετάλλευσης γεωργικών γαιών) κάλυψε υποχρεώσεις της προηγούμενης περιόδου (1994-1999). Ο βαθμός υλοποίησης του άξονα ανήλθε στο 1,6%, ενώ η απορρόφηση στο περίπου 33%.

Η αποτίμηση των επιπτώσεων παρουσίασε ιδιαίτερες δυσκολίες λόγω της πολυμορφίας των παρεμβάσεων, του σημειακού χαρακτήρα των περισσότερων μέτρων και του πιλοτικού χαρακτήρα του άξονα. Παρ' όλα αυτά οι επιπτώσεις από την υλοποίηση του άξονα 3 εκτιμούνται ως θετικές. Η σημαντικότερη θετική επίπτωση που καταγράφεται

είναι η διάχυση των περιβαλλοντικών πρακτικών, καθώς και ο περιβαλλοντικός προβληματισμός που εισήγαγε στις τοπικές αγροτικές κοινωνίες, μέσω των πιλοτικών δράσεων που εφαρμόστηκαν, ανεξάρτητα από το βαθμό φυσικής υλοποίησης των μέτρων και του άξονα συνολικά.

Η αποτύπωση της συνολικής εικόνας των μηχανισμών εφαρμογής του ΕΠΑΑ, όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά την περίοδο εφαρμογής του, με την διατύπωση βασικών αξιολογικών συμπερασμάτων, έχει ως εξής:

1. Η λειτουργία της διαχειριστικής αρχής του ΕΠΑΑ εξασφάλισε την ύπαρξη μιας κεντρικής δομής διαχείρισης, παρακολούθησης και ελέγχου. Αρχικά υπήρξαν προβλήματα επικοινωνίας με τους φορείς εφαρμογής, εντούτοις, στη συνέχεια υπήρξε αλληλογραφία με πολλά δασαρχεία για επίλυση θεμάτων, με τις Διευθύνσεις Αγροτικής Ανάπτυξης για θέματα της πρόωρης συνταξιοδότησης, της Εξισωτικής Αποζημίωσης, καθώς και των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων.
2. Συσσώρευση εμπειρίας από προηγούμενες προγραμματικές περιόδους.
3. Ελλιπής στελέχωση της Διαχειριστικής αρχής μόνο με 15 άτομα, αριθμός μη ικανοποιητικός, που δυσχέρανε σημαντικά τη λειτουργία της.
4. Η ποιότητα του συστήματος παρακολούθησης κρίθηκε ελλιπής, με αποτέλεσμα να υπάρχει αδυναμία παροχής έγκυρης και αξιόπιστης πληροφορίας.
5. Ύπαρξη μεγάλου αριθμού εμπλεκόμενων φορέων με αποτέλεσμα την επικάλυψη αρμοδιοτήτων, την καθυστέρηση στη λήψη αποφάσεων και τη δημιουργία προβλημάτων οριζόντιας επικοινωνίας.
6. Ελλείψεις σε ανθρώπινο δυναμικό και υλικοτεχνική υποδομή
7. Καθυστερημένη ενεργοποίηση Μονάδας Ελέγχου της Δ.Α., λόγω έλλειψης προσωπικού. Συνέπεια αυτού οι μεγάλες καθυστερήσεις. Παρ' όλα αυτά, οι έλεγχοι που πραγματοποιήθηκαν από τα περιφερειακά γραφεία της διαχειριστικής αρχής ήταν οι πιο εμπειριστατωμένοι και περιεκτικοί.
8. Η τεχνική βοήθεια παρέμεινε ουσιαστικά ανενεργή δυσχεραίνοντας αφάνταστα τόσο την διαδικασία προγραμματισμού δημοσιοποίησης, όσο και παρακολούθησης και διαχείρισης.

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ :

Κεφάλαιο 1:

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται αναφορά του ορισμού της ποιοτικής έρευνας, εξετάζεται η καταλληλότητα της μεθόδου και αναλύεται πιο συγκεκριμένα το μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας που πραγματοποιήθηκε.

Στην παρούσα εργασία η προσέγγιση της κοινωνικής πραγματικότητας για την εκτίμηση των δύο προϋπαρχόντων αξιολογήσεων έγινε μέσω μιας ποιοτικής έρευνας και η άντληση πληροφοριών μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων. Προτιμήθηκε η ποιοτική μεθοδολογία προσέγγισης διότι μέσω αυτής της μεθόδου χρειάζονται λιγότερες περιπτώσεις – υποκείμενα για συνέντευξη και επικεντρώνεται καλύτερα στα γεγονότα. Ο ερωτώμενος εκφράζει τη γνώμη του ελεύθερα, χωρίς να κατευθύνεται αυτή από τις απαντήσεις ενός δομημένου ερωτηματολογίου. Επί προσθέτως, οι προσωπικές συνεντεύξεις του ερευνητή ενέχουν το στοιχείο της αυθεντικότητας.

Προβλήματα που μπορεί να εμφανιστούν, σε μια ημι-δομημένη συνέντευξη είναι οι δυσκολίες στην έκφραση και διατύπωση των απαντήσεων από τους συνεντευξιζόμενους. Οπότε σε αυτή την περίπτωση ο ερευνητής μεριμνά για τη διευκόλυνση του συνεντευξιζόμενου με δευτερεύουσες επεξηγηματικές ερωτήσεις. Ενώ μετά το πέρας της διαδικασίας των συνεντεύξεων καλείται να επεξεργαστεί και να κωδικοποιήσει μετέπειτα τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τις απαντήσεις τους.

Στη συγκεκριμένη εργασία, το ερωτηματολόγιο απαρτίζεται από ημι-δομημένες συνεντεύξεις αποτελούμενες από 5 βασικές ερωτήσεις, με κάποια υπο-ερωτήματα η κάθε μία, που αποτελούν δηλαδή τον «οδηγό της συνέντευξης».

1.1 Οδηγός συνέντευξης:

1. Γνώση για τις εκθέσεις (ενδιάμεση, τελική)
 - Ύπαρξη της έκθεσης
 - Αν την έχει διαβάσει – ασχοληθεί
 - Αν είχε υποχρέωση να τη γνωρίζει.

2. Ποιες, κατά τη γνώμη τους, είναι οι δυσκολίες που έχει να αντιμετωπίσει σε σύνταξη της έκθεσης (πιθανές δυσκολίες: οικονομικές, εξειδικευμένου προσωπικού, μη προσαρμοσμένη μεθοδολογία, έλλειψη στοιχείων, κ.λ.π.)

3. Ποια είναι η γνώμη σας για την ποιότητα των εκθέσεων;

- Ποιες οι παραλήψεις-αδυναμίες
- Ποια τα θετικά, αν υπάρχουν.

4. Κατά τη γνώμη σας, μια τέτοια έκθεση αξιολογείται από τη δημόσια διοίκηση;

- Αν όχι, γιατί;
- Σε ποιο βαθμό
- Με ποιο τρόπο: για να φτιάξουν τα επόμενα προγράμματα – μέτρα
- Ποια η προηγούμενη εμπειρία;

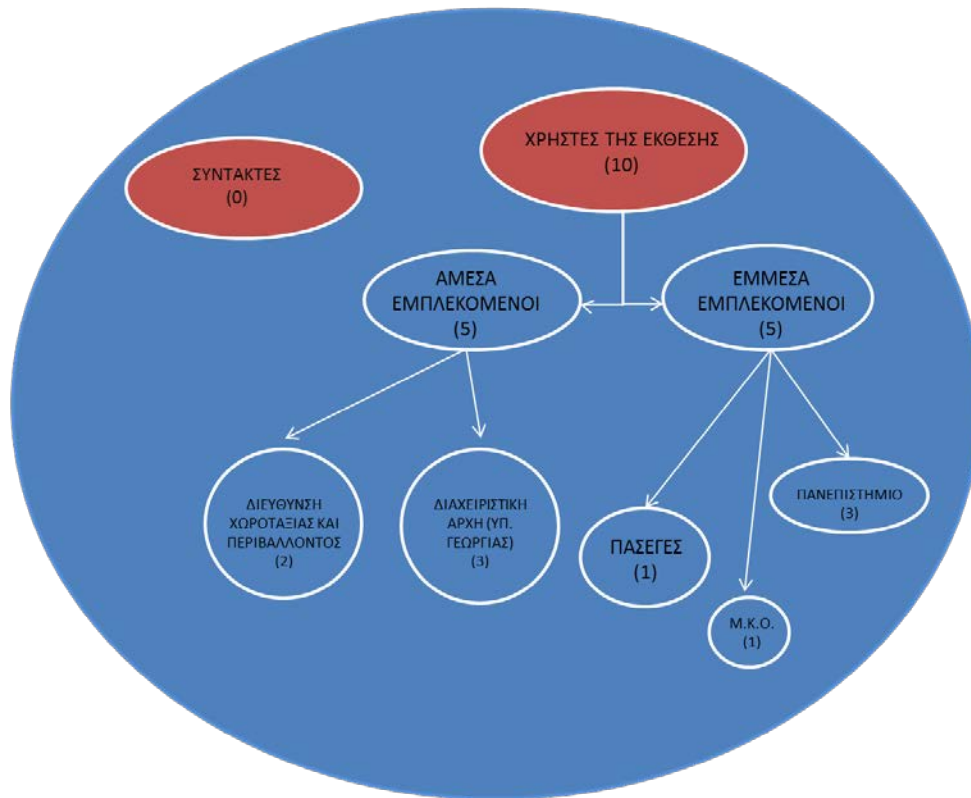
5. Πώς θα μπορούσε να βελτιωθεί το σύστημα αξιολόγησης των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων;

Οι συνεντεύξεις ήταν επιτόπιες και έλαβαν μέρος το χρονικό διάστημα μεταξύ Νοεμβρίου 2011 και Ιανουαρίου 2012. Η διάρκειά τους κυμαινόταν από 15-50 λεπτά, με μέσο όρο τα 25 λεπτά. Ο αριθμός των συνεντεύξεων ήταν να ανέλθει σε μεγαλύτερο αριθμό ατόμων, αλλά η αδυναμία εύρεσης κάποιων ατόμων είχε ως αποτέλεσμα να περιοριστούν στον αριθμό των 10 ατόμων.

Οι εμπλεκόμενοι παράγοντες με το θέμα των αξιολογήσεων διακρίθηκαν στους συντάκτες των εκθέσεων αξιολόγησης και στους χρήστες της τελικής έκθεσης αξιολόγησης. Η δεύτερη κατηγορία χωρίζεται σε δύο υπό-κατηγορίες, αυτές των άμεσα και έμμεσα εμπλεκόμενων. Όσον αφορά τους συντάκτες, δεν καταφέραμε να τους εντοπίσουμε μέσω των ιδιωτικών εταιριών στις οποίες δούλευαν κατά τη διάρκεια σύνταξης των εκθέσεων. Ενώ στην κατηγορία των χρηστών στους άμεσα εμπλεκόμενους χρήστες ανήκουν άτομα (εν ενεργεία και μη) της Διαχειριστικής Αρχής και άτομα που εργάζονται στη Διεύθυνση Χωροταξίας και Περιβάλλοντος του Υπουργείου Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης και στους έμμεσα εμπλεκόμενους, άτομα από τον πανεπιστημιακό χώρο, την ΠΑΣΕΓΕΣ και από Μη Κυβερνητικές οργανώσεις. Πιο συγκεκριμένα, αριθμητικά, μας απάντησαν: πέντε άτομα από τους άμεσα, εκ των οποίων τρεις ήταν της διαχειριστικής αρχής και δύο του υπουργείου αγροτικής ανάπτυξης και γεωργίας και άλλα πέντε από τους έμμεσα εμπλεκόμενους, εκ

των οποίων τρεις είναι πανεπιστημιακοί καθηγητές-ερευνητές, ένας από την ΠΑΣΕΓΕΣ και ένας από τη Μ.Κ.Ο. WWF.

Σχηματικά ο οδηγός συνέντευξης:

Κεφάλαιο 2:

ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των απαντήσεων των συνεντευξιαζόμενων ανά ερώτηση.

2.1 Γνώση των εκθέσεων (ενδιάμεσης, τελικής).

Αρχικά, οι ερωτώμενοι καλούνταν να μας πουν αν γνώριζαν για την ύπαρξη των εκθέσεων και να μας προσδιορίσουν αν είχαν προβεί σε ανάγνωσή της, είτε για προσωπικούς λόγους (π.χ. έρευνα) είτε επειδή ήταν επαγγελματική τους υποχρέωση.

Βάση των απαντήσεών τους, οι περισσότεροι είχαν λάβει γνώση και ανάγνωση της ενδιάμεσης αξιολόγησης, αλλά όχι της τελικής. Έξι στα δέκα άτομα γνώριζαν γι' αυτήν, αυτό όμως δε συνεπάγεται και ανάγνωσή της. Περισσότερο πρόθυμοι και ενήμεροι ήταν οι ερευνητές, παρά οι άμεσα ενδιαφερόμενοι, οι οποίοι είπαν πως τη διάβασαν για «προσωπικούς λόγους». Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, έρχονται σε επαφή με τις δευτερογενείς δράσεις των μέτρων. Άτομα που είχαν ενεργό ρόλο κατά τη λήψη αποφάσεων για την εφαρμογή των μέτρων, ήταν αναλυτικότερα ενήμεροι. Τα νεό-προσληφθέντα άτομα που ανέλαβαν τις θέσεις αυτές, μετά το πέρας της εφαρμογής των μέτρων, δε γνώριζαν τι είχε συμβεί στο παρελθόν και δεν είχαν συγκεκριμένη άποψη επί του θέματος. Είτε γιατί είχαν λάβει πολύ καθυστερημένα την έκθεση, είτε γιατί δεν έλαβαν ποτέ την έκθεση, είτε γιατί δεν τους ανέθεσε κάποιος την ανάγνωση και περαιτέρω επεξεργασία της.

2.2 Δυσκολίες που πιθανόν αντιμετώπισαν κατά τη σύνταξη.

Η εκτενείς απαντήσεις που δόθηκαν σε αυτή την ερώτηση, αποδεικνύει τις πολλές δυσκολίες που χρειάζεται να αντιμετωπιστούν κατά τη σύνταξη των αξιολογήσεων. Από τα δέκα άτομα τέσσερα άτομα γνώριζαν καλύτερα τις δυσκολίες με τις οποίες μπορεί να βρέθηκαν αντιμετώπι οι συγγραφείς. Δύο από αυτούς ήταν πανεπιστημιακοί ερευνητές που είχαν γνώση της κατάστασης γιατί και οι ίδιοι είχαν ενδιαφερθεί προσωπικά επί του θέματος. Τα άλλα δύο άτομα ήταν απ' τη διαχειριστική αρχή, η πρώην και η νυν υπεύθυνη της διαχείρισης του προγράμματος.

Όπως αναφέρθηκε «το σύστημα δεν έχει φτιαχτεί ώστε να μπορεί να αξιολογηθεί», λέει ο ερευνητής. Αναλυτικότερα, όλοι μίλησαν για έλλειψη στοιχείων προς μελέτη, κυρίως, γεγονός που οφείλεται στο ότι δεν υπάρχουν σαφείς στόχοι εξ αρχής, δε γίνεται σωστή καταγραφή των στοιχείων και κατά συνέπεια δεν υπάρχει μηχανογραφημένη βάση δεδομένων σε μορφή που να είναι αξιοποιήσιμα απ' τους ερευνητές. Ενώ και οι καταγεγραμμένες πληροφορίες ήταν σε ελλιπές πληροφοριακό σύστημα που δε βοηθούσε στη σύνδεση των στοιχείων. «Η μηχανογράφηση καθυστέρησε γιατί είμαστε το μόνο κράτος που έκανε πρόσκληση αγροτών σε μέτρα την τελευταία χρονιά, το 2005», μας εξηγούν από τη διαχειριστική αρχή.

Ουσιαστικής σημασίας συμπέρασμα είναι η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού τόσο για την τη συλλογή των στοιχείων, όσο και για την επεξεργασία στις διάφορες υπηρεσίες, και στη συνέχεια για την εκτίμηση των στοιχείων και την αξιολόγησή τους. Ενώ στις δημόσιες αρχές, το γεγονός αλλαγής του προσωπικού ευθύνεται και σε κωλυσιεργίες και δυστυχώς δε γίνεται σωστή κατεύθυνση και εκπαίδευσή τους επί των ουσιαστικών υποχρεώσεών τους. Ενώ η έλλειψη οριζόντιας συνεργασίας των εμπλεκόμενων φορέων καθώς και η πολυδιάσπαση των αρμοδιοτήτων δυσχεραίνει το έργο στο σύνολό του.

Καταλυτικό ρόλο παίζει και η έλλειψη χρημάτων αλλά και η ανάθεση των αξιολογήσεων σε άτομα που βλέπουν τη γενικότερη εικόνα, καταγράφοντας σε μικρό χρονικό διάστημα τα στοιχεία που υπήρχαν, (κυρίως οικονομικά). Αποτελέσματα, δηλαδή, που βασίζονται στους οικονομικούς δείκτες, ενώ έχουμε να κάνουμε με γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα που επηρεάζουν και το περιβάλλον. Οπότε δεν υπήρχαν περιβαλλοντικοί δείκτες και μετρήσεις κατάλληλες ώστε να διεξαχθούν τα σχετικά συμπεράσματα. Σ' αυτό συμβάλει και το ότι τα μέτρα εφαρμόζονται σε πολλές περιοχές σποραδικά, με αποτέλεσμα να μη μπορεί να αποτιμηθεί η περιβαλλοντική εκροή.

Σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι περιορισμένοι οικονομικοί πόροι αλλά και η ελλιπής και μη σωστή πληροφόρηση των αγροτών. Οι ελλειπείς πόροι γιατί δεν γίνονταν πολλές δειγματοληψίες και κατά συνέπεια αναλύσεις των δειγμάτων, αλλά και παρακολούθηση-αξιολόγηση του όλου συστήματος κατά τη διάρκεια της εφαρμογής των μέτρων. Ενώ, με τη σειρά της, η ελλιπής πληροφόρηση των αγροτών είχε ως αποτέλεσμα την καθυστερημένη είσοδό τους στο πρόγραμμα, τόσο γιατί δεν τα γνώρισαν άμεσα, όσο και για το ότι κανένας δε φρόντισε να τους κατατοπίσει επαρκώς

και να διαλύσει τις αρνητικές εικασίες τους και ταυτόχρονα να τους υποδείξει πόσο ευεργετικό θα ήταν για το ευρύ κοινό η συμμόρφωσή τους στα εν λόγω μέτρα.

Και όλα αυτά επειδή δεν υπάρχει σωστή οργάνωση, επομένως δε μπορεί να υφίσταται διεκπεραιωμένη έρευνα.

2.3 Ποιότητα των εκθέσεων.

Στην ερώτηση αυτή, δε θα μπορούσαν να έχουν ολοκληρωμένη άποψη όσοι δεν είχαν διαβάσει την αξιολόγηση. Παρόλα αυτά όλοι μας έδωσαν απαντήσεις, έστω κ από γενικότερη άποψη που έχουν επί του θέματος κ από παλαιότερες αξιολογήσεις. Πιο ουσιαστικές απαντήσεις, όμως, λάβαμε για άλλη μια φορά από τους ερευνητές και τη Διαχειριστική αρχή.

Απ' τη μία μας είπαν πως η εσωτερική αξιολόγηση ήταν εξαιρετική, πως υπήρξε καλή αποτύπωση των καταγεγραμμένων στοιχείων (πως έγιναν, πως σχεδιάστηκαν, πως εφαρμόστηκαν) και καλός συσχετισμός με τον αρχικό προγραμματισμό (συγκρίσεις, σχόλια), οπότε αποτελούν καλή πηγή στοιχείων για τους ερευνητές.

Απ' την άλλη όμως, η ποιότητα των στοιχείων επηρεάστηκε απ' την ελλιπή διαθεσιμότητα των στοιχείων και την αξιοπιστία των δεδομένων. Δεδομένα που βασίζονται μόνο σε δείκτες απορρόφησης και όχι σε περιβαλλοντικούς και ακολουθούν εντελώς τυπικά μοτίβα των ευρωπαϊκών υποδείξεων.

Το κυριότερο όμως πρόβλημα που επηρέασε την ποιότητα των εκθέσεων είναι το σύντομο χρονικό διάστημα στο οποίο διεξήχθησαν τα αποτελέσματα και φυσικά στην χρονικά καθυστερημένη δημοσίευσή τους.

Για τους παραπάνω λόγους δε θα μπορούσε να θεωρηθεί ικανοποιητική.

2.4 Αξιοποίησή τους απ' τους δημόσιους φορείς.

«Η έννοια της αξιολόγησης δεν υπάρχει στην κουλτούρα του Έλληνα», μας είπαν απ' τη διαχειριστική αρχή για να αιτιολογήσουν για ποιο λόγο δε γίνεται εκτενής, σωστή και έγκαιρη χρήση των αξιολογήσεων.

Οι περισσότεροι δε γνωρίζουν κατά πόσο χρησιμοποιήθηκαν ή γενικά χρησιμοποιούνται απ' τις δημόσιες αρχές. Ενώ όλοι πιστεύουν πως η ετεροχρονισμένη δημοσίευσή τους δεν ωφέλησε άμεσα, ίσως όμως να χρησιμοποιηθεί σε μελλοντική χρήση ή για ερευνητικούς λόγους.

Επίσης, θεωρείται πως η έρευνα των συγγραφέων της αξιολόγησης ήταν πολύ περιορισμένη χρονικά και βάση ελλιπών στοιχείων (εφόσον δεν καταγράφονταν λεπτομερώς). Ενώ δεν υπήρξε κάποια προσπάθεια σύνδεσης των στοιχείων όλων των χρονικών διαστημάτων εφαρμογής, επομένως, μας λένε πως δεν υπάρχει ουσιαστικός λόγος χρήσης των αξιολογήσεων. Συνοψίζοντας αυτή την άποψη σε μια φράση: «Δεν έχουμε μάθει να ελέγχουμε και να δίνουμε σημασία στους δείκτες», εξομολογούνται από τη Μ.Κ.Ο.

Απ' τη μεριά της διοίκηση όμως τι γίνεται; Βάση των απαντήσεων συμπεραίνουμε πως εναπόκειται στα χρέη που αναθέτονται στον καθένα, ειδικά είναι στην ευχέρεια του κάθε υπαλλήλου. «Το βλέπουν ως μια διοικητική – γραφειοκρατική υποχρέωση προς την Ευρωπαϊκή Ένωση», μας απαντούν ερευνητές. Ενώ η κακή οριζόντια συνεργασία του συστήματος φαίνεται και στο γεγονός πως δε ρωτήθηκαν οι αρμόδιοι της διαχειριστικής αρχής, που είναι αρμόδιοι λήψης των αποφάσεων των επόμενων μέτρων.

2.5 Τρόποι βελτίωσης του συστήματος αξιολόγησης.

Πρώτα από όλα, οι αξιολογήσεις πρέπει να γίνονται έγκαιρα ώστε να είναι χρήσιμες για μετατροπές ή δημιουργία νέων μέτρων κατά τη διάρκεια ή κατά τη νέα χρονική περίοδο, αντιστοίχως. Με βασική προϋπόθεση πάντα την εκτενή και από κατάλληλους οργανισμούς διεκπεραιωμένη έρευνα, χωρίς χρονικούς περιορισμούς σε απολύτως διακριτές χρονικές περιόδους εφαρμογής. Κοινώς, οι αξιολογήσεις δε θα έπρεπε να περιορίζονται στη χρονική περίοδο εφαρμογής των μέτρων, αλλά να είναι συνεχείς και να γίνονται καθ' όλη τη διάρκεια της εφαρμογής των μέτρων. Και φυσικά, η διεξαγωγή τους να γίνεται από ειδικευμένες ομάδες παρακολούθησης και αξιολόγησης.

«Ο σχεδιασμός των προγραμμάτων να γίνεται με την αξιολόγηση στο νου», προτείνει καθηγητής-ερευνητής. Να μη δίδονται επιδοτήσεις χωρίς καταγραφή των δραστηριοτήτων σε G.I.S. συστήματα. Ο αγρότης να μπαίνει στο πρόγραμμα εν γνώσει των αυστηρών, συχνών ελέγχων, και των κατάλληλων δεικτών εξ αρχής. Να υπάρχει συστηματική και σωστή συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων. Να πραγματοποιούνται επιστημονικές μελέτες με ιδιαίτερη έμφαση σε περιοχές που κρίνεται αναγκαίο, από εξειδικευμένο προσωπικό με τοποπαρατηρητές ή γεωγραφικούς παρατηρητές για καταγραφή των χρήσεων γης σε GIS συστήματα. Παρά τις επιμέρους μετρήσεις όμως, κυρίως όσον αφορά τους περιβαλλοντικούς παράγοντες, μας λένε, πως

οι μετρήσεις πρέπει να γίνονται σε γενικότερες ζώνες εφαρμογής των μέτρων συνδυάζοντας τις μεμονωμένες μετρήσεις.

Εκτός από τους ελέγχους που οφείλει να κάνει εντατικότερους το κράτος, οι συνεντευξιαζόμενοι πρότειναν οι ίδιοι οι παραγωγοί να προβαίνουν σε έλεγχο ποιότητας των προϊόντων τους, αξιοποιώντας για όλες αυτές τις διαδικασίες, τα χρήματα του προγράμματος (δηλαδή τις επιδοτήσεις που λαμβάνουν).

Όταν προκηρύσσεται η διεξαγωγή της αξιολόγησης, να είναι αποσαφηνισμένες οι υποχρεώσεις, με συγκεκριμένους δείκτες μελέτης, στόχους και σαφή μεθοδολογία απ' την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ενώ η ανάθεσή τους πρέπει να δίδεται στα κατάλληλα άτομα, βάση εξειδίκευσης και γνώσης των μεθοδολογικών εργαλείων, αλλά και του χρονικού διαστήματος που είναι ικανοί να διαθέσουν. Καλό θα ήταν να τους παρέχεται καλύτερη και εγκυρότερη πληροφόρηση και να τους το αναθέτουν νωρίτερα ώστε να μπορούν να παρουσιάσουν εγκαίρως.

Να γίνεται καταλληλότερη κατανομή των πόρων ώστε να επαρκεί το χρηματικό ποσό στο τέλος της περιόδου και για τη διεξαγωγή της αξιολόγησης, πέραν της χρηματοδότησης ως προς το εφαρμοστικό κομμάτι των προγραμμάτων. Μάλιστα, προτείνουν να γίνεται σε διακριτά επίπεδα (εφαρμογής, παρακολούθησης και αξιολόγησης), ώστε να μην έχουν αναλωθεί τα χρήματα προτού ολοκληρωθεί η διαδικασία τους.

Κατάλληλο προσωπικό σε όλες τις υπηρεσίες ώστε να γίνεται σωστή καταγραφή και μηχανογράφηση των στοιχείων. Γεγονός που θα βοηθήσει και στην αποτίμηση του προγράμματος μετέπειτα στις αξιολογήσεις. Ενώ η καλή οριζόντια συνεργασία μεταξύ των φορέων θα διευκόλυνε περισσότερο και το έργο των αξιολογητών. Πιστεύεται, επίσης, πως ο συνδυασμός της ποιοτικής με την ποσοτική έρευνα θα δίνει πιο ολοκληρωμένη εικόνα.

Συνοψίζοντας σε μια φράση τις προτάσεις των συνεντευξιαζόμενων, απαιτείται «η δημιουργία 'κουλτούρας' αξιολόγησης σε κάθε επίπεδο διακυβέρνησης», κάτι που στην Ελλάδα φαίνεται να μην εφαρμόζεται και να είναι αποδεκτό από τους άμεσα και έμμεσα εμπλεκόμενους φορείς.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Έκθεση ενδιάμεσης αξιολόγησης του ΕΠΑΑ 2000-2006, (2008)

Έκθεση εκ των υστέρων αξιολόγησης του ΕΠΑΑ 2000-2006, (2011)

Ελληνική βιβλιογραφία

Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, (2000), ‘Ειδική έκθεση αριθ. 14/2000 σχετικά με τον περιβαλλοντικό προσανατολισμό της ΚΓΠ, συνοδευόμενη από τις απαντήσεις της Επιτροπής’, Ελεγκτικό Συνέδριο, 2000/C353/01, ISSN0250-815X.

Γουλιαδίατη Αφροδίτη, (2011), ‘Η ανάπτυξη της βιολογικής γεωργίας στο πλαίσιο της ΚΑΠ. Μελέτη του δικτύου παραγωγής και εμπορίας μελιού βιολογικής παραγωγής και οίνου από σταφύλια βιολογικής γεωργίας.’

Λεκίδης Δ. (2010), ‘Η εφαρμογή της νέας ΚΑΠ, η περίπτωση στο νομό Ρόδο’

Μούσης, Ν. (2002), ‘Γεωργική Πολιτική’, (σελ. 419-442), στο Εγχειρίδιο Ευρωπαϊκής Πολιτικής, δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Μάττας, Κ. (1998), ‘Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλων Διεθνών Οργανισμών’, Παραδόσεις από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Γεωπονίας, Τομέας Αγροτικής Οικονομίας, Τμήμα Εκδόσεων Πανεπιστημιακό Τυπογραφείο, Θεσσαλονίκη.

Παπαγεωργίου, Κ. (1995), ‘Η Αγροτική Πολιτική’, (σελ. 455-492), όπως αναφέρεται στο: Μαραβέγιας, Ν. και Τσινισιζέλης, Μ., ‘Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης : Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές Πτυχές.’ Εκδόσεις Θεμέλιο, Βιβλιοθήκη Ευρωπαϊκών Θεμάτων, Αθήνα.

Παπαγεωργίου, Κ. (1993), ‘Αγροτική Πολιτική’, (σελ. 211-233), όπως αναφέρεται στο: Μαραβέγιας, Ν. και Τσινισιζέλης, Μ., ‘Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση: Θεωρία και Πολιτική’, β’ Έκδοση, Εκδόσεις Θεμέλιο, Βιβλιοθήκη Ευρωπαϊκών Θεμάτων, Αθήνα.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γενική Διεύθυνση Γεωργίας, (2003), ‘Γεωργία και Περιβάλλον’, Συνοπτικό δελτίο, Κατάλογος αριθμ.: KF-54-03-162-EN-C, διαθέσιμο στο: http://www.europa.eu.int/comm/agriculture/publi/fact/envir/2003_el.pdf

Σιούτη, Γ.Π. (1998), 'Βιώσιμη Ανάπτυξη και Προστασία του Περιβάλλοντος', (σελ. 73-86), όπως αναφέρεται στο: Σκούρτος, Μ.Σ. & Σοφούλης, Κ.Μ., 'Η Περιβαλλοντική Πολιτική 99 στην Ελλάδα, Ανάλυση του Περιβαλλοντικού Προβλήματος από τη Σκοπιά των Κοινωνικών Επιστημών', Περιβάλλον και Κοινωνικές Επιστήμες, Εκδόσεις τυπωθήτω, Αθήνα.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2001), Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Στατιστικές πληροφορίες που απαιτούνται όσον αφορά τους δείκτες για την παρακολούθηση της ενσωμάτωσης των περιβαλλοντικών προβληματισμών στην Κοινή Γεωργική Πολιτική', COM(2001)144 τελικό.

Σκούρτος, Μ.Σ., Σοφούλης, Κ.Μ. (1998), 'Οικονομικά Εργαλεία και Περιβαλλοντική Προστασία στην Ελλάδα', (σελ. 221-274), όπως αναφέρεται στο: Σκούρτος, Μ.Σ. και Σοφούλης, Κ.Μ., 'Η Περιβαλλοντική Πολιτική στην Ελλάδα, Ανάλυση του Περιβαλλοντικού Προβλήματος από τη Σκοπιά των Κοινωνικών Επιστημών', Περιβάλλον και Κοινωνικές Επιστήμες, Εκδόσεις τυπωθήτω, Αθήνα.

Μπεόπουλος, Ν., Σκούρας, Δ. (1999), 'Γεωργία και Περιβάλλον: η ετερομορφία μιας σχέσης', (σελ. 33-53), στο 'ΥΠΑΙΘΡΟΣ ΧΩΡΑ: Η Ελληνική Αγροτική Κοινωνία στο τέλος του Εικοστού Αιώνα', Επιμέλεια Κασίμης, Χ., Λουλούδης, Λ., Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα.

Τζουραμάνη, Ε. (2003), 'Η ελληνική γεωργία στη δεκαετία του '90', Ινστιτούτο Γεωργοοικονομικών και Κοινωνιολογικών Ερευνών, ΕΘΙΑΓΕ, Αθήνα.

Ξενογλώσση βιβλιογραφία

Baldock, D. & Lowe, P. (1996), ‘The Development of European Agri-Environment Policy’ In: Whitby, M. (edited) ‘The European Environment and the CAP Reform. Policies and Prospects for conservation’. CAB International, UK

European Commission Directorate General for Agriculture and Rural Development Unit G-4 - Evaluation of Measures applied to Agriculture, Studies

(2005) Agri-environment Measures Overview on General Principles, Types of Measures, and Application

Commission 1975a, 27, “Stocktaking of the Common Agricultural Policy”, COM(75)100.

Commission 1994f, “Fifth annual report on the implementation of the reform of the Structural Funds”, 1993.

Official Journal of the European Communities, References: (OJ C139, 13-6-1977, 25).

Scheele, M. (1996), ‘The Agri-Environmental Measures in the Context of the CAP Reform’ In: Whitby, M. (edited) ‘The European Environment and the CAP Reform. Policies and Prospects for conservation’. CAB International, UK

Διαδουκτιακές σελίδες

Eurostat, **<http://www.europa.eu.int/comm/eurostat>**

Υπουργείο Γεωργίας, **<http://www.minagric.gr>**.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, **<http://www.europa.eu.int/comm/agriculture>**.

<http://www.agroforestry.gr/uploads/files/Praktikahmeridas.pdf>

<http://www.srcosmos.gr/srcosmos/showpub.aspx?aa=9306>

<http://www.minagric.gr/greek/EPAA/INDEX%201/INDEX%201.HTM>

<http://www.minagric.gr/greek/EPAA/GEWRGOPERIBAL/GEWRGOPERIBAL%CE%9F%CE%9D%CE%A4.htm>

http://www.dpa.gr/pls/portal/docs/PAGE/APDPX/LAW/RELATIVELAW/ESIGNATURES_EL.PDF (Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2000)

<http://www.rudi->

[europe.net/uploads/media/RuDI_Extended_Policy_Brief_Elinika_01.pdf](http://www.rudi-europe.net/uploads/media/RuDI_Extended_Policy_Brief_Elinika_01.pdf)

http://ec.europa.eu/agriculture/rur/index_el.htm